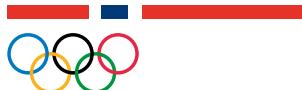

NORGES
IDRETTSFORBUND

Greener Events

MILJØHÅNDBOK

FOR NORSK IDRETT

1. utgave 2017
Opplag: 1000 eksemplarer
PDF-versjon finnes på www.greener-events.com og www.idrettsforbundet.no

Utgivelsen er en del av prosjektet Grønn idrett
og er støttet av Sparebankstiftelsen DNB

Få mer informasjon, send dine miljøideer, innspill og
favoritt tiltak til gronn.idrett@greener-events.com og på
Grønn idrett sin Facebookside

Ide og initiativ: Greener Events
Forfatter: Olav Myrholt
Research: Olav Myrholt, Linnéa Svensson og Kjersti Larsen
Ansvarlig redaktør: Linnéa Svensson
Ansvarlig i Norges idrettsforbund: Torstein Busland
Design og illustrasjoner: Elisabeth Høisveen
Foto: Hilde Kvivik Kavli, fotografert på Bislett Games 2017.
Andre fotografer oppgitt på bilde.
Trykk: Mercur AS

En spesiell takk til Sparebankstiftelsen DNB,
Dagfrid Forberg, Jan Chr. Sundt, Elisabeth Høisveen,
Kristoffer Kinden Endresen, Vigdís Brekkan, Per Tøien,
Bislett Games og Norway Cup.

FORORD	4
NIFS MILJØSTRATEGI	7
Innledning	7
Visjon	7
Hovedmål	7
Administrasjon – målsettinger	8
Aktivitet – målsettinger	8
Anlegg – målsettinger	8
Arrangement – målsettinger	9
HVORDAN KOMME I GANG MED ARBEIDET?	11
Egne tiltak.....	13
Sjekkliste	13
Gode eksempler	13
Ressurser.....	13
Hvordan bruke boka	13
Notater	14
NATUR OG AREALBRUK	17
FNs bærekraftmål nummer 15	18
Strategi og handlingsplan	18
Iverksetting	19
Egne tiltak.....	19
Sjekkliste	19
Gode eksempler	20
Ressurser.....	20
Notater	21
ARBEIDSMILJØ, LOVER OG FORSKRIFTER	23
Tips	23
Egne tiltak.....	24
Sjekkliste	25
Gode eksempler	25
Ressurser.....	25
Notater	26
SMARTE INNKJØP	29
Tips for bedre innkjøp og rutiner i arrangement og drift	30
Sjekkliste/innkjøpsinstruks	31
Ressurser.....	31
Notater	32
MAT OG MATSERVERING	35
Egne tiltak.....	38
Sjekkliste	38
Gode eksempler	38
Ressurser.....	38
Fairtrade-merket produkt	39
Notater	40
HÅNDTERBART	
AVFALL OG KILDESORTERING	43
Et lite klubbarrangement eller stevne	45
Et kretsarrangement eller større klubbstevne	45
Nasjonale og internasjonale arrangementer	45
Egne tiltak.....	47
Gode eksempler	47
Ressurser.....	47
Sjekkliste avfallshåndtering	47
Notater	48
TRANSPORT	51
Egne tiltak.....	52
Sjekkliste	52
Gode eksempler	53
Ressurser.....	53
Notater	54
ØKONOMISK ENERGIBRUK	57
Utfasing av aggregat til strøm	57
Egne tiltak.....	59
Sjekkliste	59
Gode eksempler	59
Ressurser	59
Notater	60
SPONSORER OG LEVERANDØRER	63
Sponsorer og foretrukne leverandører	63
Egne tiltak.....	64
Sjekkliste	64
Gode eksempler	64
Ressurser	65
Notater	66
ESTETIKK, INFORMASJON OG KOMMUNIKASJON	69
Egne tiltak.....	70
Gode eksempler	71
Ressurser	71
For å få til et godt ettermåle er det	71
Notater	72
MILJØMERKING OG MILJØSERTIFISERING	75
Miljøsertifisering	75
Administrasjon	75
Aktiviteter	75
Anlegg	76
Arrangement	76
Miljømerker	76
Ressurser	76
Miljøsertifiseringsordninger	76
LES MER	78

FORORD

Menneskeskapte miljø- og klimaendringer er vår tids største utfordring. Skal vi ha en bæredyktig planet å gi videre til barna våre og deres etterkommere, så må vi alle ta grep.

Natur og miljøvern er så mangfoldig at det alltid vil være tiltak å ta tak i. For idretten vil det viktigste være at miljøsatsingen minsker idrettens miljø-fotavtrykk og fremmer natur- og miljøverdier, samtidig som det bygger opp om idrettens kjerneaktivitet og verdier.

For nøyaktig 20 år siden utkom Norges idrettsforbunds miljøhåndbok Grønn Start. Siden den gang har mye skjedd innen idretten og på miljøfronten.

Denne miljøhåndboka trekker veksler på arbeid og erfaringer fra det som har vært gjort i idretten så langt, både lokalt i Norge, nasjonalt og internasjonalt. I tillegg til viktigheten av myndighetenes og interesseorganisasjonenes arbeid, vil vi trekke fram det arbeidet som har skjedd blant konsern- og festivalarrangører, og i bygg- og anleggssektoren. Dessuten har det kommet på plass et omfattende merkings- og sertifiseringssystem som har gjort mye for systematisering og skapt gode verktøy.

Norges idrettsforbund har høye og nødvendige ambisjoner om at idretten på alle nivåer, i særforbund, kretser og idrettslag, skal ta ansvar for sin klimapåvirkning. Norges idrettsforbunds miljøstrategi fra 2017 viser viktigheten av dette arbeidet.

En miljøhåndbok for idrett kan gi gode svar og hjelpe med å gjennomføre bæredyktig drift av idrett og idrettsarrangementer

Boken skal sørge for at informasjon om kompliserte fagområder blir enklere og

hjelpe små og store arrangører med å lage miljøansvarlige arrangement med særlig fokus på bredde, barn og unge. Med arrangement mener vi treninger, samlinger, turneringer, cuper, kamper, mesterskap og tilsvarende møteplasser.

Boka trykkes i sitt første opplag opp i 1000 eksemplarer, og en pdf-versjon legges opp på www.idrettsforbundet.no og www.greener-events.com for enkel bruk på nettnettverk.

Høsten 2017 vil et kurs basert på boka være tilgjengelig. Med dette kurset ønsker idrettsforbundet å svare på spørsmål og hjelpe klubber, særforbund og kretser med å komme i gang og å sette riktige prioriteringer for sitt arbeid.

Vinteren 2018 setter vi i gang en premieringsordning hvor opptil 19 klubber, særforbund eller kretser blir premt for det beste klimakutt- eller miljøprosjektet. Prosjektene kan sendes inn til gronn.idrett@greener-events.com

Om noen skulle være i tvil, FNs 17 nye globale bærekraftmål har fått hvert sitt idrettstematiske avsnitt. I deklarasjonen fra FNs «2030 Agenda for Sustainable Development» heter det at idrett er en viktig støttespiller for bærekraftig utvikling, og at verdenssamfunnet setter pris på idrettens økende bidrag til å oppnå bærekraftig utvikling og fred.

Vi har valgt å holde på begrepet «miljø» i denne boka, og la det innbefatte klimaendringer og elementer av bærekraft slik det angår idretten. Miljø er konkret og fleksibelt, forståelig og inkluderende. For idrettens del passer det

til både HMS-forståelsen og forståelsen av idrettens samfunnsansvar.

Godt miljøarbeid er også god merkevarebygging. Det handler om hvilke verdier som formidles. Stadig flere bedrifter og sponsorer søker samarbeidspartnere som har en tydelig miljøprofil og tydelig handlingskraft. Undersøkelser viser også at publikum ønsker miljøvennlige alternativer. Et godt miljøarbeid med dokumenterte tiltak gir et troverdig

inntrykk både utad for sponsorer og publikum og innad for utøvere, frivillige og ansatte.

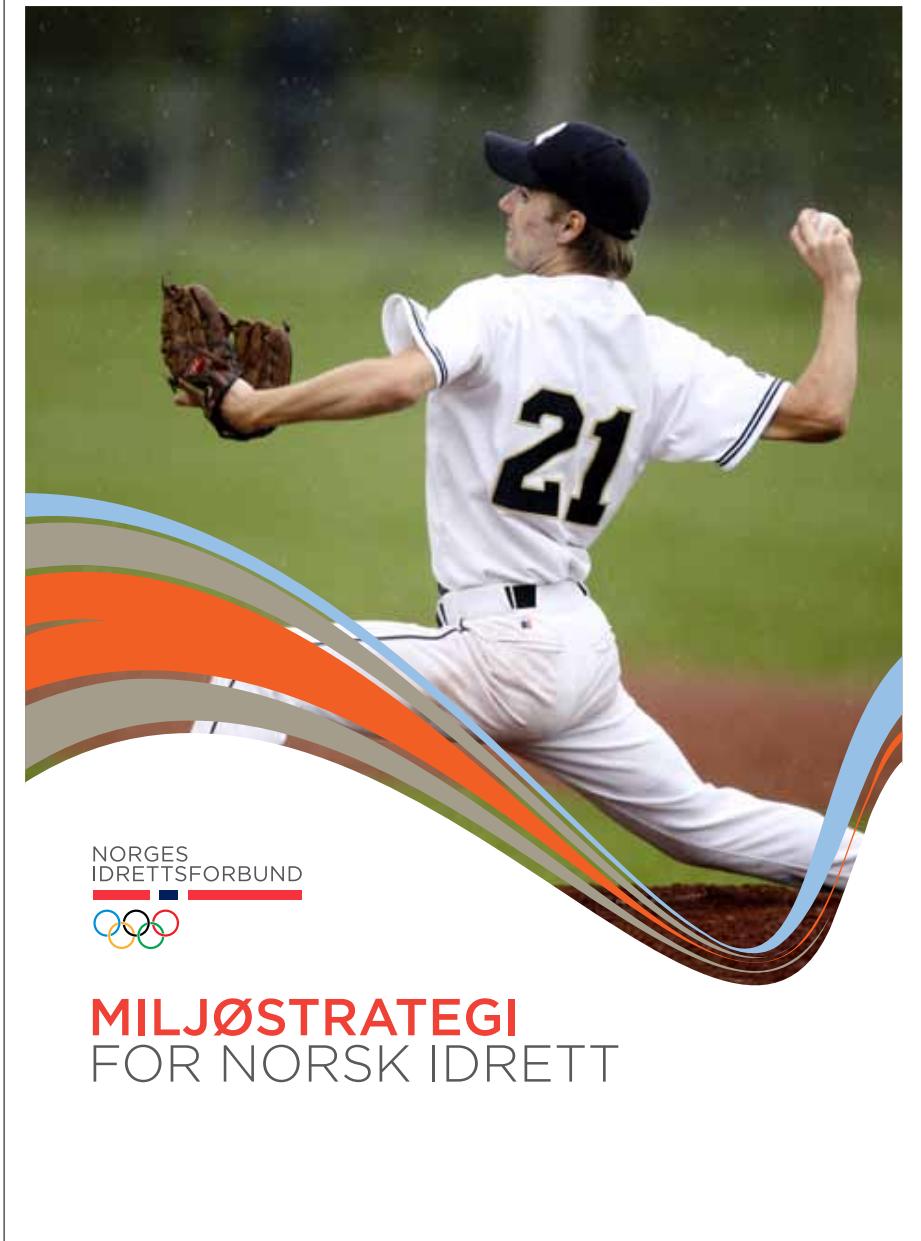
Som idrettsfolk er det idrettsopplevelsen som står i fokus. Det meste annet står som kulisser for de gode øyeblikkene. Det kan vi respektere. Men med idrettsglede følger det også et ansvar for å ta vare på omgivelsene, naturen, kulturen, menneskene og miljøet. Et av idrettens slagord fra OL på Lillehammer 1994, var «Naturen er kulturens hjem», og det står seg fortsatt.

God lesing!

Torstein Busland
for
Norges idrettsforbund

Linnéa Svensson
for
Greener Events

NIFs MILJØSTRATEGI

INNLEDNING

Idrettsstyret vedtok miljøstrategi for norsk idrett 28. februar 2011.

Som Norges største frivillige bevegelse, er det viktig at idretten viser et samfunnsansvar relatert til miljø- og klimaspørsmål. Idretten på alle nivåer må være i stand til å ta et aktivt ansvar for egen miljøpåvirkning.

To grunnleggende premisser for arbeidet med miljøstrategien har vært at all aktivitet har en miljøpåvirkning, og at idretten er verdistyrt. Vi ønsker at vår virksomhet skal være redelig overfor natur og miljø. Naturen vi lever i påvirker igjen vår helse. Samtidig registererer vi at miljøfokus i økt grad er blitt et suksekkriterium i samfunnet og vi tror således at et fokusert miljøarbeid vil utløse økt frivillighet. Det å sette miljøansvar på agendaen i norsk idrett er naturlig og også helt i tråd med norsk idretts internasjonale tilhørighet. Miljø er en av tre pilarer som IOC bygger alt sitt arbeid på, et arbeid som ledes av en egen miljøkommisjon.

Utarbeidelsen av miljøstrategien har vært utfordrende og bevisstgjørende for NIF. Vi har i stort mulig grad forsøkt å involvere organisasjonsleddene, og da særlig de som allerede har gjort et arbeid på feltet. Hovedinnfallsvinkelen til idrettens arbeid på området har vært rettet mot et hovedmål der organisasjonsleddene skal ta et aktivt ansvar for egen virksomhets miljøbelastning og treffen tiltak deretter. Inndeling i tematiske områder og fokus for de tematiske målene er utarbeidet for å bidra til en miljøpolitisk retning for norsk idrett, samtidig som de innholdsmessig tilrettelegger for at idretten i fellesskap vil nå sin visjon på miljøområdet.

I forlengelsen av en slik miljøstrategi er målet at idrettsorganisasjonen skal kunne ta bevisste miljøvalg og å utarbeide planer og strategier for beslutningsstøtte til bruk i det daglige. Å utvise godt lederskap er, og skal fortsatt være, å utvise miljøansvar. NIF sentralt vil integrere arbeid for måloppnåelse på miljøområdet i eksisterende strukturer, systemer og rutiner.

Norges idrettsforbund er landets største frivillige organisasjon med et stort lokalt, regionalt og sentralt apparat. Vi skal fortsatt være best på våre kjerneoppgaver knyttet til idrett og aktivitet for barn, ungdom og voksne. Dette gjør det naturlig å ta utgangspunkt i noen sentrale sider av den daglige idrettsutøvelsen, og den miljøpåvirkning idretten har innenfor disse områdene. Vi har valgt å ta utgangspunkt i «de fire A-ene»; *Aktivitet, Administrasjon, Anlegg og Arrangement*. Tanken er at «de fire A-ene» samlet vil dekke nedslagsfeltet for norsk idretts miljøpåvirkning.

VISJON

Norsk idrett skal ta ansvar for egen miljøpåvirkning.

HOVEDMÅL

Miljøansvar er et lederansvar og miljøstrategien må legge til rette for at idrettens organisasjonsledd tar aktive og miljøbevisste valg. Det å ta et aktivt ansvar for egen miljøpåvirkning peker på en handling til forskjell fra kun en verdimessig og holdningsmessig tydeliggjøring.

Norsk idrett skal, på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå, ta et aktivt ansvar for egen miljøpåvirkning.

ADMINISTRASJON - MÅLSETTINGER

Den sentrale og regionale delen av idretts- organisasjonen består bl.a. av 54 særforbund, 19 idrettskretser, tillegg til en rekke idrettsråd og lokale idrettslag, som har et daglig administrativt virke. Det er naturlig og nødvendig at den administrative delen av idretten er seg sitt miljøansvar bevisst – også for å kunne fremstå med en miljømessig troverdigheit overfor alle enkeltmedlemmene. Miljøbevissthet innenfor idretten skal være et definert lederansvar.

Alle særforbund og idrettskretser skal utarbeide egen miljøpolicy innen 2015.

- Idrettskretsene og særforbundenes administrasjonslokaler skal være sertifisert etter Stiftelsen Miljøfyrtårn eller tilsvarende standarder i løpet av tingperioden 2011–2015.
- Alle styrer i særforbundene og idrettskretsene bør ha egen miljøkontakt.
- NIF skal samarbeide med kompetansemiljøer og koordinere en ressurspool med slike partnere. Dette skal også lag og foreninger som jobber med miljøspørsmål kunne benytte seg av.
- NIF skal tilby veiledning overfor særforbund og idrettskretser om hvordan innrette/integre arbeid med miljøperspektiv i eget org.ledd.
- De enkelte administrasjonene skal tilrettelegge sin aktivitet på en måte som minsker behovet for reiseaktivitet, f.eks. gjennom økt bruk av telefonmøter og videokonferanser.
- NIF skal avsette ressurser innenfor eksisterende overføringsstrukturer for særforbund og idrettskretser som evt. ønsker å søke støtte til gjennomføring av egne miljøprosjekter.
- Ved markedssamarbeid skal NIF, idrettskretser og særforbund etterspørre miljørapporter fra eksisterende og potensielle samarbeidspartnere, og videre oppfordre til et bevisst forhold til egen miljøpåvirkning.

AKTIVITET - MÅLSETTINGER

Det er et stort spenn i aktivitetsutøvelsen innenfor de over 50 ulike idrettene som sorterer under Norges idrettsforbund, og det er derfor også et stort spenn i den enkelte idretts miljøpåvirkning. Likevel har all aktivitet en miljøpåvirkning og det enkelte særforbund har et overordnet ansvar for aktiviteten innen sin idrett og derigjennom dets miljøpåvirkning. Imidlertid er det lokalt i klublene at mye av jobben i første rekke må gjennomføres. Det lokale samspillet mellom breddeidretten og kommunene er av stor betydning.

Alle særforbund skal tilrettelegge for at deres idrettsaktivitet kan gjennomføres på en så miljøriktig måte som mulig.

- Terminlister og serieoppsett skal settes opp slik at transportbehovet i størst mulig grad begrenses.
- Særforbundene oppfordres til å gjennomføre analyser av sin idretts miljøpåvirkning (eksempelvis med hensyn til transport, aktivitet, anlegg, utstyr, etc.).
- Særforbundene bør etterspørre miljøstatus (miljøledelse og miljødeklarasjon ved tjenester og produkter) hos hovedleverandører (på utstyrssiden).
- Idretten lokalt skal samarbeide med kommunene for å sikre at flest mulig kan gå, sykle eller kjøre kollektivt til idrettsanleggene.
- Idretten lokalt skal arbeide for gode miljømessige drifts- og avfallsrutiner av egen aktivitet.

i miljøriktige og energivennlige idrettsanlegg. Det vises for øvrig til punkt IV.6 i Idrettspolitiske Dokument 2007–2011.

Alle anlegg skal minst oppfylle myndighetenes krav til miljøstandard.

- Norsk idrett skal arbeide for at staten stiller strengere miljøkrav til byggeprosess, drift og avvikling av idrettsanlegg (bl.a. med henblikk på energi- og materialbruk, samt avfalls- og utslippshåndtering).
- For å bli prioritert av idretten sentralt til spillemidler, skal det foreligge en energi- og miljøutredning for bygging og drift av anlegget.
- NIF skal inngå strategiske og kompetansemessige partnerskap for å kunne sette idrettens organisasjonsledd i stand til å ta et miljøansvar for egne anlegg (eksempelvis myndigheter, interesseorganisasjoner, næringsliv etc.).
- Livsløpsanalyser skal ligge til grunn i alle faser relatert til idrettsanlegg; prosjektering, realisering, drift og avvikling. Dette skal gjelde ved bygging av nye anlegg, og ved rehabilitering av eldre anlegg.
- Ved inngåelse av nye leiekontrakter for idrettsanlegg, bør det mest miljøvennlige alternativet foretrekkes i de tilfeller der andre sentrale faktorer er like.

ARRANGEMENT - MÅLSETTINGER

Det avholdes idrettsarrangementer over hele landet, hver dag, hele året. Alt fra små barneskirenn til store, internasjonale World Cup-arrangementer. De aller fleste av disse har en mulighet for å fremstå med en positiv miljøprofil.

Idrettsarrangement skal ha en miljøvennlig profil og gjennomføring.

- Alle større arrangement bør miljøsertifiseres etter hensiktsmessige sertifiseringskriterier, f.eks. etter Stiftelsen Miljøfyrtårns bransjekrav.
- Alle større arrangement bør være klimanøytrale.
- Alle arrangement skal utarbeide en egen miljøplan eller miljøstrategi (som beskriver arrangementets miljøarbeid).
- Ved alle idrettsarrangement skal arrangøren i størst mulig grad legge til rette for, og informere om kollektivtransport og samkjøring. Transportløsninger for reise til og fra samlinger og arrangement på ulike nivå, inkludert for toppidrett, skal videre vurderes ved deltakelse.
- Alle arrangementer skal legge til rette for kildesortering av avfall, samt tilstrebe miljøvennlige innkjøp av varer, utstyr og tjenester (f.eks. i samarbeid med Miljømerket Svanen eller Blomsten).

ANLEGG - MÅLSETTINGER

Idrettsanleggene er norsk idretts viktigste fysiske infrastruktur. Selv om idretten ikke er største eier av idrettsanlegg i Norge, er det likevel viktig at idrettens organisasjonsledd stiller miljøkrav til de anleggene idretten benytter – og da gjerne strengere krav enn hva det offentlige i dag stiller. Erfaringer, bl.a. fra svensk forskning, viser at det er god økonomi

HVORDAN KOMME I GANG MED ARBEIDET?

Oppstart av miljøarbeidet begynner ikke av seg selv, men av en ide, og av personer som ønsker å gjennomføre ideen, og ytre påtrykk. I Norges Idrettsforbunds organer er miljøansvar befestet i NIFs Miljøstrategi og konkretisert i Idrettspolitiske Dokument 2015–2019 www.idrettsforbundet.no/globalassets/idrett/idrettsforbundet/om-nif/idrettspolitis-k-dokument-2015-2019/57_15_nif_idrettspolitis-k-dokument-2015-2019_lr_0909.pdf. Miljøansvar er en del av det større samfunnsansvaret som idretten har og tar. Idretten er skarpt målrettet og fokusert om oppnåelige resultater. Miljøarbeidet er noe som må innarbeides i kjernevirksmheten til klubber og arrangører og ikke noe en gjør ved siden av. Vær realistisk! – det er bedre å begynne et sted og heller utvide målene etterhvert.

Erfaringen viser at for å fungere og lykkes, må miljøstrategien lønne seg for

- Organisasjonen
- Folk innad i organisasjonen og utenfor
- Miljøet

Hvis arbeidet ikke kommer organisasjonen og kjernevirksmheten til nytte først, er prosjektet i fare.

Likeledes må miljøstrategien være solid forankret innad i organisasjonen, og ansvaret tillegges ledelsen. Det er lederens og ledelsens ansvar, uansett omfang på drift og arrangement. Det er også viktig å sette av nok ressurser i form av tid og penger. En person med kunnskap og engasjement til å drive frem miljøarbeidet bør få rollen som miljøansvarlig i organisasjon.

Alle monner drar, og ingen klubb er for liten eller for stor, og intet arrangement er uegnet til å ta opp i seg miljøansvar og miljøbevissthet og gjøre det til en del av den vanlige virksomheten.

Det kan være at utgangspunktet for å arbeide med miljø er en lokal miljøsak og lokale pådriverer. Utgangspunktet kan også være Idrettsforbundets Miljøstrategi og Idrettspolitiske Dokument, der det er oppgitt prioriteringer og målsetninger, og det aller meste vil ha relevans for en klubb og arrangør.

Den beste ideutviklingen og forankringen kommer gjennom medvirkning og partnerskap. Mange som har vært med en stund, sier at et felles innledende ideverksted om miljø, internt og med partnere, gjerne i to stadier og med kartleggingsarbeid, var løsenet. Det skaper forankring både i egen organisasjon og hos partnere, og blant medarbeidere og ledelse. For å sikre en plattform som alle kan enes om må det foretas en kartlegging av miljøsituasjonen, enkel eller avansert etter behov.

Det lønner seg å begynne med et sett overordnede mål for drift, aktiviteter og arrangementer. Det gjør ikke vondt at disse målene er hårete, om de bare kan gjøres relevante, konkrete og overkommelige i praksis, stykkevis og delt.

Målsetningene og tiltakene som foreslås må komme inn i budsjettet, og ansvar befestes og fordeles. Da er prosessen med å utforme en miljøstrategi med handlingsplan i full gang.

Frivillige organisasjoner, interesseorganisasjoner og faginstanser står klare til å bidra om de spørres. For et stort arrangement kan lønne seg med profesjonell hjelpe som sørger for at arrangementet kan etablere en solid miljøledelse. I tillegg til egen miljøledelse og partners bidrag – det kan være organisasjoner, sponsorer, leverandører eller andre – vil det være hensiktsmessig å bli miljøsertifisert. Gjennom en miljøsertifiseringsordning vil

en klubb eller arrangør få veiledning og hjelp gjennom hele prosessen. Den mest nærliggende ordningen for norske klubber, anlegg og arrangører er Miljøfyrtnårn. For et riktig stort, gjerne internasjonalt arrangement, kan det være fornuftig å sertifisere seg etter ISO 20121, «bærekraftige arrangementer» som er en mer omfattende ordning enn Miljøfyrtnårn.

I en større klubb eller arrangementskomité kan det være fornuftig å opprette en

- «Grønn ledelse» i pionerfasen som består av alle ledere involvert i miljø, og som støtter seg på den.
- «Grønne linjen» av medarbeidere involvert i utføringen i oppstarten.
- En referansegruppe bestående av faglige sterke personer, som kan komme fra myndigheter, organisasjoner og individuelle representanter og bistå fra sidelinjen.

Etter hvert vil de strategiske målene og tiltakene gro fast hos stab og ledelse. Men ledelse alene er ikke nok, og kommunikasjon,

informasjon og praksis som gir holdningsendringer og kunnskap. Det sies for eksempel i avfallsbransjen at 80 % av jobben for å få til kildesortering er kommunikasjon om holdninger og hva jobben er. Det tar tid å etablere god miljøledelse og få på plass en grønn klubb og et grønt arrangement.

Miljøledelse fordrer ikke nødvendigvis administrative endringer utover at en person i klubben, kretsen eller arrangementet må utnevnes som knutepunkt og leder for miljø. Mellomledere, øvrige ansatte, tillitsvalgte og frivillige kan få endret innholdet i sine gjøremål. Miljøarbeid innebærer å gjøre ting annerledes.

Etter en kartlegging har man utfordringene klart for seg, og etablerer konkrete mål. Først når en vet hvor den største miljøbelastningen er, kan en sette inn spesifikke tiltak. En stor fordel ved å måle miljøbelastningen er at en vil ha tall til å sammenligne effekten. Hvor mye har en spart miljøet for? I tillegg vil en også se hvor mye en har spart av driftskostnader. Dokumentasjon skaper også motivasjon!

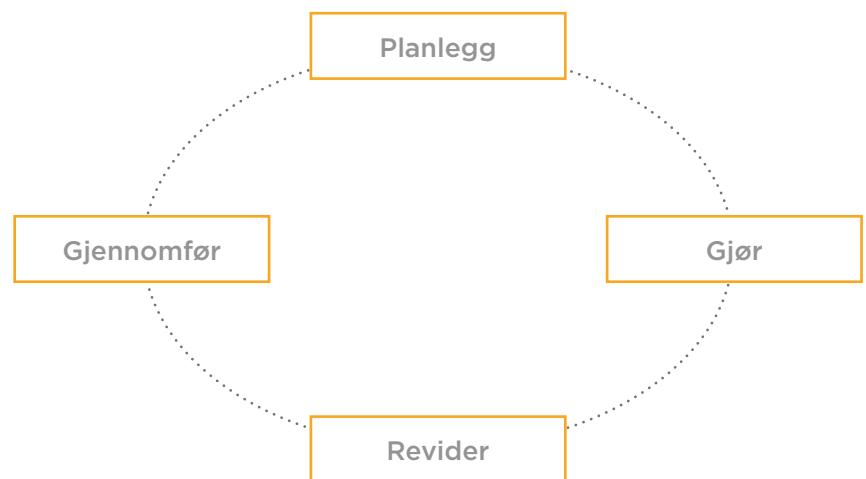
Det er viktig at gjennomføringen av miljømål dokumenteres, og resultatene følges opp for å sikre stadig relevans og best mulig måloppnåelse. En sluttrapport inngår som et læringsdokument for neste gang.

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

SJEKKLISTE

- Ideutvikling
- Kartlegging
- Partnerskap og medvirkning
- Forankring og forpliktelse
- Oppnevne en miljøansvarlig
- Fordeling av ansvar
- Innarbeidelse av miljøarbeidet i alminnelig drift og aktiviteter
- Sertifiseringsordning

RESSURSER

Miljøfyrtnårn sertifisering: www.miljofyrtarn.no

Standard Norge, Bærekraftige arrangementer
– ISO 20121: www.standard.no/fagområder/miljø-og-barekraft/barekraftige-arrangementer--iso-20121/

IOC sustainability strategy: https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/Factsheets-Reference-Documents/Sustainability/2017-03-21-IOC-Sustainability-Strategy-English-01.pdf#_ga=2.94251037.1808242661.1498652301-2113692753.1498652301

IOC Sustainability through sport: https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/Documents/Olympism-in-Action/Environment/Sustainability-through-Sport.pdf#_ga=2.73925010.1808242661.1498652301-2113692753.1498652301

HVORDAN BRUKE BOKA

1. Denne boka er ingen fasit, du kan lese fra perm til perm eller slå opp på det temaet du vil lære mer om mens aktivitetene formes.
2. Bruk boka til å notere, skrible, lage planer tilpasset driften der du er og prioritert noe områder for å komme i gang.
3. Send inn tips og gode erfaringer dere selv har til gronn.idrett@greener-events.com
4. Bruk ressurslista og «Les mer»-kapittelet for å sette deg enda mer inn i temaer som interesserer deg.

GODE EKSEMPLER

Odd Fotballs miljøstrategi er av det fremste innen norsk idrett, ta en titt! www.odd.no/om-klubben/odds-miljostategi

NOTATER

NATUR OG AREALBRUK

Naturen er kulturens hjem, var et slagord NIF brukte under Lillehammer-OL. Naturen er både en arena for fysisk utfoldelse og glede, og en kilde til de råmaterialer som utvinnes, bearbeides og brukes for å kunne drive sport.

De viktigste økologiske utfordringene vi står overfor i Norge er tapet av biologisk mangfold og klimaendringer. Både klima- og arealbruksendringer, og forurensning truer naturens arts mangfold, og dermed naturens robusthet og evne til å yte de økologiske tjenestene og ressursene som naturen byr på.

For et idrettsarrangement er de umiddelbare problemstillingene gjerne knyttet til areal- og ressursbruk. Effekten av idrettslig utfoldelse og anlegg og utstyr som benyttes til idrettslige formål kan være:

- inngrep i naturområder
- forurensning av jord, luft og vann
- akkumulering avgifter i næringskjeder og dermed et svekket økosystem

Dette berører også helse. Utstyrsprodusentene er i ferd med å bli mer oppmerksomme på effekten av stoffer brukt i fremstilling av sportsutstyr og bekledning. Studer gjerne materialet utgitt av World Federation for Sports Goods Industries.

Foto fra det miljørelaterte kunstprosjektet «The Scream from Nature» ved kunstner Lise Wulff.
© Lise Wulff / BONO 2017
Foto © Tommaso Bonaventura

Det er ikke så sjeldent konkurransen om tilgang på utendørsarealer mellom organisert idrett og andre interessenter. Idretten kan presses bort fra konkurranses- og treningsområder på grunn av byutvikling og idretten på sin side kan komme i konflikt med andre brukere og formål, som naturfredning og det enkle friluftslivet. Tilgang til uberørt natur og naturverdier er høyt skattet i befolkningen, og idrettens og særskilt arrangementenes image utfordres ganske raskt av hvordan natur og rekreasjonsområder berøres.

Ved riktig framgangsmåte kan en arrangør styre klar av de fleste opplagte konflikter, opptre natur- og miljøvennlig, og bidra til positive endringer, men det gjelder absolutt å være «føre var». Særlig ved utendørsarrangementer nær urbane strøk, i områder inntil eller i verneområder eller i konkurransen med annen bruk er konfliktpotensialet høyt.

Start med en kartlegging av utfordringene arrangementet kan støte borti:

- Arrangementssted, nye og permanente eller midlertidige anlegg.
- Er det akseptabelt fra natur og kulturminnesynspunkt?
- Er det tilgang for kjøretøy og publikum, og finnes fasiliteter for øvrig.
- Vil det åpne for uønsket urbanisering av natur og friluftsområder?
- Er det spesielle hensyn å ta på grunn av sesong, forekomster av dyre- og plantearter og viktige naturtyper?
- Følsomhet for korttids støy og trafikkbelastring?

FNs bærekraftmål nummer 15 omhandler økosystemer og klima, og FNs kontor for Idrett for Utvikling og Fred oppsummerer idrettens rolle:
«Idrett kan argumentere for vern og bærekraftig bruk av økosystemer, for eksempel med regler for sikkerhet og hensyntagen, og aktiviteter, tiltak og fremme standpunkter og holdninger som oppmuntrer til miljømessig respektfull utøvelse av utendørsidrett»

Fritt oversatt

STRATEGI OG HANDLINGSPLAN

Arrangementskomiteen må ha en person som håndterer og er talsperson for natur og arealbruk. Det bør være samme person som er miljøleder for hele arrangementet, siden naturvern og arealbruk griper inn i andre, viktige funksjonsområder i arrangementet.

- En overordnet miljøstrategi for arrangementet må omtale naturvern og arealbruk.
- Handlingsplanen må følge opp med konkrete målsettinger.

For idrettsanlegg finnes det veiledere for bygging og drift, og mange eksempler på både uheldige så vel som eksemplariske løsninger.

De fleste kommuner har avsatt areal til idrettsformål, og det er viktig for arrangører å holde seg innenfor arealplanrammer, noe som i utgangspunktet virker konfliktdempende.

- Det er visse sesonger når idrettsaktiviteter må styre klar av spesielle biotoper og naturområder, og spesielt kan vi nevne
- Våtmarksområder i innlandet og langs kysten
 - Trekk- og kalvingsområder for hjortedyr

Som eksempler er det tider på året når dyr og fugleliv er spesielt sårbart; både fuglespill om våren, fugletrekk i visse områder og hekking, viltkalving, vilttrekk (rein, spesielt).

Det er også jaktperioder og jaktområder idretten bør styre klar av for å unngå interessekonflikter. Dessuten må 100-meterskogene i og nær byene og tettbygd

strøk, skogkruller ved skoler og barnehager, og andre uformelle bruksområder for enkelt ute- og friluftsliv nevnes.

Miljøvernmyndighetene og deres forvaltere i kommuner og fylker vil ha god oversikt, og det samme vil flere frivillige organisasjoner. Det har klare fordeler å inngå partnerskap med en eller flere berørte myndigheter og organisasjoner for å få tilfang på kunnskap og gode råd:

- Kommunens ledelse
- Kommunens arealplanlegger, som ofte er personen som holder tak i idrett og friluftsliv
- Miljødirektoratet
- Fylkesmannens Miljøvernavdeling
- Organisasjoner: Naturvernforbundet, friluftslivsorganisasjoner
- Nabolagsorganisasjoner, bruker

- Benytte miljøsertifiserte produkter som er fri for giftige stoffer.
- Samle før-, under- og slutt dokumentasjon.

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

SJEKKLISTE

- Kulturminner
- Konkurrerende arealbruk
- Naturverns- og artshensyn
- Vernede områder
- Slitasje
- Sesong
- Erosjon
- Luftforurensning
- Støv
- Støy
- Forsøpling
- Utslipp til jord
- Toalettforhold ved utendørsarenaer
- Studie av natur- og miljøforhold

NOTATER

GODE EKSEMPLER

Dykkerforbundet

Prosjekter med opprensning av havbunnen:
<https://norwaycup.no/nb/rydd-en-strand-og-vinn-miljostipend-fra-norway-cup/>

Paddleforbundet

Oppsamling av plast i sjøkanten i samarbeid mellom kajakklubber, Hold Norge rent og strandryddedagen.
www.padling.no/nyheter-aktivitetsrettet/arkiv-2016/strandryddedagen-7-mai/

<https://holdnorgeren.no/2016/03/sparebankstiftelsen-dnb-gir-3-millioner-kroner-til-hold-norge-rent/>

Om plastforurensning i havet: www.salt.nu

«The Scream from Nature»

Med det miljørelaterte kunstprosjektet «The Scream from Nature» under åpningen av Norway Cup i 2013 deltok ca. 4000 personer. Prosjektet var en tolkning av Edvard Munchs Skrik, der det angstfylte ansiktet ble gjenskapt i stort format ute i naturen. Et mål var å øke bevisstheten om forholdet mellom mennesker og natur. Klimaendringer og ekstremvær påvirker oss, likevel er prosjektet positivt vinklet og koncentrer seg om det vi alle kan bidra med, som å forbruke mindre og smartere. Skriket fra naturen ble initiert av kunstner Lise Wulff, og utviklet i samarbeid med Bellona og Pure CSR. FNs miljøorgan UNEP var en samarbeidspartner.

RESSURSER

- www.miljostatus.no/nasjonale-mal/
- www.un.org/sport/content/why-sport/sport-and-sustainable-development-goals
- Fylkesmannens Miljøvernnavdeling
- Forurensnings- og klimadirektoratet
- Norsk institutt for naturforskning
- Norges Naturvernforbund
- Sabima
- World Federation of Sporting Goods Industry
www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI%20Product%20Safety%20and%20Compliance_0.pdf
- www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Arter-og-naturtyper/
- www.miljodirektoratet.no/no/Publikasjoner/2015/November-2015/Naturindeks-for-Norge-2015/
- www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Energi/
- www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Energi/Klima--og-energiplanlegging-og-lokale-klimatiltak/
- www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Kulturlandskap/
- www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Stoy/
- www.miljodirektoratet.no/no/Tjenester-og-verktøy/Database/
- www.miljodirektoratet.no/no/Tema/klima/
- World Federation of Sporting Goods Industry
www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI%20Climate%20Change_0.pdf

ARBEIDSMILJØ, LOVER OG FORSKRIFTER

Idretten tar HMS alvorlig, og med god grunn. I tillegg til kroppsskader som idrettsutøvelse kan føre til, og ønsket om å minimere disse, har idrettsklubber og arrangører forsikringsansvar og ansvar for generell risiko og sikkerhet for utøvere, egne ansatte og frivillige. Det følger også med ansvar overfor publikum ved aktiviteter og arrangementer. Norge har et godt regelverk som idretten følger opp gjennom lovpålagte og oppdaterte HMS-erklæringer som påviser risiko og ansvar, og kursing av tillitsvalgte. Det er Arbeidstilsynet som står for overvåking av at HMS-forskriften overholdes (www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=207426). Intensjonen – og loven – er at alle idrettsklubber og arrangementer overholder denne internkontrollen.

I korte trekk omfatter HMS-forskriften følgende:

1. Hvilke mål virksomheten har for helse, miljø og sikkerhet.
2. Hvordan virksomheten er organisert, blant annet fordeling av ansvar og oppgaver innenfor HMS.
3. Hvordan kartlegging av risiko er gjennomført (brev, rapporter, måleresultater og lignende).
4. Hva som skal gjøres, når og av hvem, for å fremme helse, miljø og sikkerhet (handlingsplan).
5. Rutiner for å håndtere feil og mangler.
6. Hvordan HMS-rutinene gjennomgås for å sikre at de fungerer etter hensikten.

Miljøfyrtårn www.miljofyrtarn.no har utfyllende informasjon om HMS i sammenheng med sertifisering av miljøvennlig drift.

Miljø i idrettens HMS-sammenheng er hovedsakelig knyttet til helse og arbeidsmiljø

generelt, farlige stoffer på arbeidsplassen og anti-rus og antidoping.

Regelverket, også internasjonalt, omhandler risiko og nødvendigheten av å beskytte involverte mennesker og de utenfor og verdier som kan bli skadelidende. Omfanget er blitt så stort at det er en begynnende trend i næringslivet – og store arrangementer – til å innlemme bedriftens sosiale ansvar (CSR) slik at det blir Helse, Sikkerhet og Bærekraft.

Alle klubber med ansatte og arrangementer av en viss størrelse må ha et verneombud. Det kan være en god ide å kombinere roller til et verne- og miljøombud dersom virksomheten er oversiktlig nok. Et samarbeidsprosjekt mellom LO og Virke anbefaler en slik løsning.

- Hver klubb må gjennomgå forholdene på aktivitetsområdene og utforme sin HMS-plan.
- Se internkontrollen i sammenheng med miljøbegrepet slik det omhandles i dette heftet.
- Miljøstrategien og miljømål kan uttrykkes på liknende vis som i HMS-planen, som er en enkel løsning for en liten klubb.

Det finnes gråsoner, der internkontrollen ikke fanger opp miljøforhold og etisk ansvar godt nok:

- Etisk ansvar gjennom hele verdikjeden ved innkjøp og anskaffelser.
- Leverandørers ansvar for helse- og miljøkonsekvenser av varer og tjenester.
- Livssyklusen til innkjøpte produkter.
- Bruken av bemanningsbyråer og midlertidig, ofte utenlandske, arbeidskraft.

TIPS

- Involvere ekspertise for å forstå rekkevidden av ansvar og regelverk.

- Norske Konsertarrangører har utgitt veiledere for sikkerhet og miljø og annet som gir praktisk innføring i HMS for festivaler.
- Stille krav ved innkjøp og anskaffelser at ILO- og andre relevante FN-konvensjoner følges.
- Spesifikt kreve at leverandør må sannsynliggjøre at miljødeleggelse, dårlige arbeidsvilkår, slaveri, barnearbeid ikke forekommer i verdikjeden.
- Spesifisere Fairtrade-produkter, en enkel løsning som gir en garanti for produktets etiske og økologiske standard.
- Søke partnerskap med relevante organisasjoner som Fairtrade, Framtiden i Våre Hender, FN-Sambandet og Human Rights Watch.

Den Internasjonale Olympiske Komite har inngått avtaler med verdens helseorganisasjon WHO, den internasjonale arbeidstakerorganisasjonen ILO, FNs Miljøprogram UNEP og med FNs utviklingsorganisasjon UNDP om overholdelse og samarbeid om HMS og FNs bærekraftmål. IOC samarbeider med ILO om programmet Anstendig Arbeid.

I store arrangementer med mye utbygging kan ekspropriasjoner, utkastelser og behandling av utenlandsk arbeidskraft gjennom bemanningsbyråer være et betydelig problem.

For en større klubb med mye og variert aktivitet og store arrangementer vil det være nyttig å sette seg inn i ILO-deklarasjonen av 1998 og relevante konvensjoner.

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

SJEKKLISTE

- Involvering av alle ansatte og frivillige.
- Invitere Arbeidstilsynet for orientering.
- HMS-plan må være på plass, og rullere hvert år.
- Verneombud er på plass.
- Vurder om kombinert verne- og miljøombud er en god løsning.
- Oppfølging av ILO-deklarasjonen og relevante konvensjoner etterspørres ved anskaffelser.
- Erstatning, eventuelt fjerning av miljøskadelige stoffer og annen risiko.
- Bruke varer og tjenester som er etisk godkjent.
- System for rapportering og oppfølging iverksatt.

GODE EKSEMPLER

Eksempel på HMS i en klubb, Tranby Turn: <http://tranbyturn.no/wp/wp-content/uploads/2016/02/HMS-plan-Tranby-Turn-2016.pdf>

RESSURSER

Norske Konsertarrangører: www.konsertarrangor.no/arrangoerwiki/temaoversikt/sikkerhet/#topic8770

World Federation of Sports Goods Industry:

- www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI%20Product%20Safety%20and%20Compliance_0.pdf
- www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI-Migrant%20Workers_0.pdf
- www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI%20Workplace%20Health%20and%20Safety_0.pdf

Hordaland Idrettskrets: www.idrettsforbundet.no/idrettskretser/hordaland-idrettskrets/utdanning/hms-for-idrettslag/

HMS-regelverk for store arrangementer: www.regelljelp.no/no/Nyheter/Nyheter-2013/Revidert-utgave-av-veileder-for-sikkerhet-ved-store-arrangementer/

Direktoratet for Samfunnssikkerhet og Beredskap om farlige produkter: www.sikkerhverdag.no/trygge-produkter/farlige-produkter/er-et-produkt-farlig/

ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work: www.ilo.org/declaration/thedeclaration/textdeclaration/lang--en/index.htm

ILO: www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm

FN-Sambandet om ILO: www.fn.no/ILO

Norske Konsertarrangører: www.konsertarrangor.no/

Fellestiltakene LO-Virke; «Veileder for Miljø og Klima i Handelen»: www.fellestiltakene.org

NOTATER

SMARTE INNKJØP

Den enkleste og mest effektive måten å sikre god miljøkvalitet er gjennom smarte innkjøp. Smarte innkjøp er å kjøpe varer og tjenester etter gjennomtenkte miljøkriterier. Miljøsertifiserte varer og tjenester gjør dette enda enklere.

Gjennom innkjøp velges de produktene som trengs og de leverandørene klubber og arrangement skal samarbeide med innenfor:

- Transportløsninger
- Utstyrleveranser
- Forbruksvarer
- Bekledning
- Bevertning
- Tekniske tjenester
- Avfallshåndtering

Varer og tjenester som kjøpes inn påvirker hvordan klubben må forholde seg til forvaltning av ressurser, forbruk av energi, utslipp av kjemikalier og transport og ikke minst avfallsproduksjon. Å ta et miljøgrep om innkjøp gir stålkontroll på mange av de utfordringene

en klubb kan ryke ut for, og bidrar til å ansvarliggjøre egen stab og leverandørene. Gode innkjøpsrutiner i både arrangement og drift gir både god økonomi, er bra for miljøet og samtidig etisk riktig.

Dette gjelder et lite klubbmesterskap så vel som norgesmesterskap og internasjonale arrangementer med stor deltagelse. Et klubbstevne kan lett være om et tilbud på de mest miljøvennlige forbruks- og matvarene i nærbutikken. Et stort arrangement kan legge ut anbud på varer og tjenester der beste miljøkvalitet kan vektlegges tungt.

Start med å kartlegge dagens situasjon:

- Hvilke rutiner og instruksjoner eksisterer for innkjøp nå?
- Har dere en innkjøpsansvarlig eller en innkjøpsansvar spredt blant flere?
- Hvordan velges leverandørene?
- Finnes det standardiserte maler for forespørsel og kontrakter?
- Stiller dere kvalitets- og miljøkrav, evt. hvilke?

Gode innkjøpsrutiner vil sikre at:

- Det vurderes om det er nødvendig å kjøpe noe i det hele tatt.
- Det vurderes om bruk der det er mulig.
- Det ikke kjøpes mer enn nødvendig.
- Riktig produkt blir kjøpt inn.
- Arrangementet har bedre økonomistyring.

Ved innkjøp bør god kvalitet, gjenbruksverdi og lang levetid favoriseres. Lang levetid på produkter gir bedre utnyttelse av ressurser og er god økonomi. Lave driftskostnader vil ofte gjenspeiles i behov for stort forbruk, erstatninger, reparasjoner og ikke minst energiforbruk i levetiden. Med fokus på livsløpskostnader vil de økonomisk mest fordelaktige produktene kunne velges.

Mange ganger i idrettssammenheng kan det være riktig å velge et produkt med kort levetid, slik som drikkebeger og engangsbestikk, men da må det sørges for at varene kan komposteres eller resirkuleres.

TIPS FOR BEDRE INNKJØP OG RUTINER I ARRANGEMENT OG DRIFT

Innkjøpsordning:

- En person bør være innkjøpsansvarlig, og lage skriftlige rutiner og en innkjøpsinstruks. Vedkommende bør ideelt også ha ansvar for lagerstyring og avfallsbehandling, noe som sikrer nødvendig koordinering og oversikt over behov.
- Arrangementet bør ha en innkjøpspolitikk med visjoner og mål som uttrykker bestemt at innkjøpene vil bidra til redusert miljøbelastningen.
- Innkjøpspolitikken gir både ansatte og leverandører informasjon om hva som skal prioriteres, og hvordan man ønsker å arbeide. Den må ha en solid ledelsesforankring for å fungere godt.
- I innkjøp og anbud kan det kreves eller ønskes leverandører som har innført egen miljøledelse og er miljøsertifiserte, noe som er med og sikrer miljøkvalitet.

Iverksetting:

- Få oversikt over nødvendige innkjøp i god tid. Alle med ansvar for et område på arrangementet må melde ifra om behov til innkjøpsansvarlig.
- Innkjøpsansvarlig koordinerer alle innkjøpene, og må tenke kreativt, både om alternative produkter og bruksområder.
- Er produktet tilgjengelig hos lokale forhandlere? Det vil spare unødvendig transport.
- Kjøp inn riktig mengde – spør om leverandøren tar ubenyttede produkter i retur. Krev at leverandører tar emballasje i retur.
- Velg miljøvennlige, miljømerkede, resirkulerte eller resirkulerbare produkter.
- Bruk miljømerkede trykkeritjenester for flyers, plakater, magasin, billetter, etc.
- Spør etter miljøledelse-dokumentasjon hos leverandører og reklamebyrå, vær gjerne konkret. Det strengeste nivået for dette er å kreve at virksomheten har et sertifisert miljøledelsessystem (ISO 14001, Miljøfyrtårn etc.).
- Velg overnattingstjenester fra miljømerkede hotell og campingplasser.

SJEKKLISTE/ INNKJØPSINSTRUKS

- En nødvendig vare eller tjeneste?
- Er økonomisk gunstige i et livsløsperspektiv.
- Flerbruksmuligheter, oppgraderingsmuligheter.
- Egnet for gjenbruk og sluttbehandling.
- Miljømerket eller miljøsertifisert.
- Unngå produkter med faresymboler og advarselssetninger.
- Unngå produkter som må behandles som spesialavfall.
- Gjenvinningssystem for produkt og emballasje.
- Høy andel gjenvunnet materiale.
- Lavt innhold av helse- og miljøfarlige stoffer.
- Lavt energiforbruk.
- Lavt vannforbruk.
- Lav klimabelastning.
- Ingen genmanipulasjon.
- Ødelegger ikke økosystemer eller reduserer biologisk mangfold.
- Unngå engangsartikler og porsjonsforpakninger.
- Er produsert under etisk forsvarlige forhold.
- Har kort reisevei og støtter lokalt næringsliv.

Fairtrade

Svanemerket

Ø-merket

Miljøfyrtårn

ISO 14001

Les mer i kapittelet om miljømerker.

RESSURSER

Miljøfyrtårns veileder for bærekraftige innkjøp i samarbeide med Fairtrade mfl.: www.miljofyrtarn.no/component/content/article/18-fagstoff/fagstoff/818-b%C3%A6rekraftige-offentlige-innkj%C3%B8p

DIFI, miljømerker: www.anskaffelser.no/samfunnsansvar/klima-og-miljo/miljomerker

DIFI: www.anskaffelser.no/klima-og-miljo

www.anskaffelser.no/samfunnsansvar/klima-og-miljo/miljoledelse-og-miljokompetanse

Norsk Standard: www.standard.no/fagområder/miljø-og-bærekraft/bærekraftige-innkjop/

NS-ISO 20400:2017 «Veileder for bærekraftige innkjøp» gir anvisning på hvordan en organisasjon skal integrere bærekraft i sin strategi og prosess. Standarden definerer også prinsippene for bærekraftige innkjøp, slik som kontroll, åpenhet, respekt for menneskerettigheter og etisk adferd.

World Federation for Sports Good Industries: www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI-August-CoveringAllBases-Chemical%20Safety_0.pdf

World Federation of Sport Goods Industries: www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI-Migrant%20Workers_0.pdf

NOTATER

MAT OG MATSERVERING

Mat og idrettsutøvelse henger sammen som erteris, og riktig kosthold med optimale mengder karbohydrater, protein, vitaminer og væske er essensielt for helse og prestasjoner. Kostholdsfokus er en rød tråd for idrettsutøvere. Den samme omtanken gjelder sjeldent den vanlige publikummen, funksjonærer og frivillige.

Mat og matservering ved idrettsarrangementer, gjerne utendørs, antar et festivalpreg, og er nærmest en kulturdimensjon ved noen arrangementer. Hva har så dette med miljø å gjøre? Jo, det er tre viktige aspekter:

- Kosthold og helse.
- Energi, innsatsmidler og utslipp ved matproduksjon, foredling og servering.
- Mat kan utgjøre en vesentlig del av arrangementets klimaavtrykk.

Dessuten er mat og matservering en potensiell kultur- og miljøbærer som kan avspeile lokal produksjon og miljø, tradisjon og innovasjon, variert foredling og gode spiseopplevelser.

Norges idrettsforbund opererer med kostholdsråd til utøvere som er av verdi for alle, og har nylig også startet et prosjekt med

en av sine sponsorer for sunnere servering til publikum ved arrangementer. Det finnes helt klart smakfulle og sunne alternativer til den barneskapsmenyen som ofte presenteres ved store og små idrettsarrangementer i Norge.

Det er Mattilsynet i Norge www.mattilsynet.no med sine lokale kontorer som gir råd og bestemmelser, og følger opp lover og regler med hensyn til oppbevaring, tillaging og servering av mat. Mattilsynet vil være behjelpeelig med å rettlede et idrettsarrangement i forberedelsene sine. Mens Mattilsynet er først og fremst opptatt av mattrøyghet ved et arrangement, må en miljøbevisst arrangør også være opptatt av

- Matens kostholdsverdi.
- Opprinnelse, etiske forhold i verdikjeden og transportinnsats.
- Matens renhet og smak.
- Matens miljøindeks; hvor stort miljømessig fotavtrykk har råvarene.

Ansvaret for mat og servering i klubben og arrangementet bør forankres i ordningen. Dette er et ansvarsområde der det er rom for kreativitet og idealisme.

Det er lett å be om pølser av kalkunkjøtt i stedet for svin og storfe, for eksempel, men for et større arrangement er det på sin plass med å tenke ut en hel miljøvennlig serveringsmeny. Til å utvikle et slikt serveringskonsept finnes det

- Mange gode eksempler.
- Støtte å finne i andre arrangementer.
- Innleid hjelp.
- En fornuftig snarvei er å levere maten om miljømerket mat.

Når klubben handler inn produkter som frukt, kaffe, te, tekstiler og sportsutstyr kan man risikere at råvarer og produkter er produsert under dårlige lønns- og arbeidsforhold, inkludert slaveri og barnearbeid.

For å sikre miljøvennlige og etisk riktige menyer til arrangementet kan det handles inn økologisk produsert mat som bærer Debio-merket, og Fairtrade-produkter. Velger du økologisk produsert mat bidrar du til en renere natur, renere mat, gladere husdyr og en mer bærekraftig fremtid.

Fylkesmennene i Oslo, Akershus og Østfold har utviklet veileddning en bærekraftig meny for storhusholdninger, som defineres slik:

- Lag god mat av gode råvarer.
- Bruk mer økologisk.
- Tenk sesong.
- Bruk mer grønnsaker, belgvekster og korn.
- Gjør bevisste valg av kjøtt og sjømat.
- Reduser matsvinnet.

I Norge er det Debio som kontrollerer og godkjener økologisk produksjon. Ø-merket garanterer at maten er økologisk, som betyr at maten er:

- Produsert uten bruk av kunstgjødsel og uten bruk av kjemiske sprøytemidler
- Videreført økologiske produkter inneholder kun et begrenset antall tilsettingsstoffer, og ingen kunstige aromaer, fargestoffer eller konserveringsmiddel.
- Økologiske husdyr får leve under forhold som stemmer mest mulig overens med deres naturlige atferd og behov.

Når det gjelder matproduksjon og klima- og miljøpåvirkning er det:

- Grønnsaker
- Belgvekster
- Korn

som kommer best ut. Ved å bruke disse vekstene kan du lage gode, mettende retter med mindre kjøtt, noe som er godt for både klima og helse.

Kjøttoproduksjon og -konsum har stor innvirkning på klima og helse. Det er viktig å være bevisst både på kjøttmengde og hvilken type kjøtt som serveres. Det er ikke nødvendigvis alltid ett kjøttslag som er det riktige, og variasjon, smak, hvor kjøttet er produsert og produksjonsform må vurderes. Viltkjøtt er et bærekraftig alternativ fordi dyrene lever fritt og beiter på norske utmarksressurser. Kjøttreduserte- og vegetaralternativ senker klimautslippene og er populære alternativ.

Sjømat er klima-, helse- og miljømessig å foretrekke framfor kjøtt. Men mange fiske slag utsettes for overfiske, og oppdrettsfisk er sjeldent optimalt produsert. WWF har utgitt en sjømatguide for bærekraftig forbruk av fisk og sjømat som er verdt å se. Leverandører kan henstilles til å levere sjømat merket MSC (Marine Stewardship Council), Debios bærekraftsmerke for villfisk, og Debios Ø-merke for oppdrettsfisk.

Organisasjonen Oikos – Økologisk Norge driver en nettside med mange tips til flere praktiske

verktøy for å legge om til økologisk matservering.
Les mer på www.arrangementsmat.no

I drift og små klubbtilstelninger kommer man langt ved å utfordre sin nærbutikk eller faste leverandør til å levere best mulig miljø- og helsemessig kvalitet på varene. Dagligvarebransjen og produsenter konkurrerer om å være den mest miljøvennlige. For gjentatte arrangementer på krets- og nasjonalt nivå vil det være nyttig å legge om hele konseptet i miljøvennlig retning sammen med sponsorer og leverandører og med profesjonell veiledning. For store arrangementer der en utsetting av mat- og serveringstjenester er naturlig, er innkjøps- og anskaffelsesordningen med kriteriesetting og krav om bærekraftige menyer og dokumentasjon nøkkelen til å oppnå miljømålene.

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

SJEKKLISTE

- Stiller krav til leverandørene om at ILO og FN konvensjoner ivaretas.
- Ber om produkter med en etisk sertifisering som Fairtrade.
- Ber om Debios Ø-merkede produkter.
- Samarbeid med leverandør og produsenter om menyer.
- Menyene skal ha klimafokus og miljøfokus, smaks- og helseappell.
- Maten skal representere lokalt sær preg og produksjon.

GODE EKSEMPLER

Oslo Vinterpark: www.oslovinterpark.no/anlegget/spisesteder#.WV4AA7puLIU

Norges Håndballforbund, Sunn Idrettshall: www.handball.no/regioner/nhf-sentralt/praktisk-info/praktiske-verktøy/sunn-idrettshall/

TINE og NIF, Smart idrettsmat: www.tinehandel.no/tine_esa/cc/zEnonicDetails.jsp?key=373428

I 2014 lagde Østfold idrettskrets og Østfoldhelsa konseptet «Velg sunnere på idrettsarenaen». Konseptet bestod av kurstilbud til utøvere og tillitsvalgte, kurshefte, fordelaktige leverandørvantaler og samarbeid omxs utvikling av kioskutsalg. Les mer her: <https://cld.bz/bookdata/WSR2vcw/basic-html/index.html#4>

RESSURSER

Norges idrettsforbund, Rogaland krets:

- www.idrettsforbundet.no/idrettskretser/rogaland-idrettskrets/idrettslag/tema-side/
- www.idrettsforbundet.no/idrettskretser/rogaland-idrettskrets/idrettslag/tema-side/mat-pa-idrettsarrangement/

Norges Håndballforbund, Rogaland idrettskrets, «Bedre Mat i Hallen»:

- www.idrettsforbundet.no/idrettskretser/rogaland-idrettskrets/idrettslag/tema-side/mat-pa-idrettsarrangement/

Mattilsynet: www.mattilsynet.no/mat_og_vann/matservering/kortvarig_salg_av_mat/trygg_mat_paa_messer_og_festivaler.19177/binary/Trygg%20mat%20p%C3%A5%20messer%20og%20festivaler

<https://prosjekt.fylkesmannen.no/OQ/Hvorfor-ekologisk/>

Økologisk Norge, Oikos:

- www.arrangementsmat.no

- Hvordan smaker ditt arrangement: www.oikos.no/om-oikos/informasjonsmateriell

Framtiden i Våre Hender, rapporten «Norges grønneste mat – Klimafotavtrykk, arealbehov og vannforbruk for 53 matvarer», lenke i nettartikkelen www.framtiden.no/gronne-tips/mat/sjekk-hvilken-mat-som-er-best-for-miljoet.html

CICERO, Climate Footprints of Norwegian Dairy and Meat – a Synthesis: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2397086/1/CICERO%20Report%2006%20til%20web.pdf>

ET FAIRTRADE-MERKET PRODUKT garanterer at bønder og arbeidere i Sør får høyere inntekt, tryggere og mer anstendige arbeidsforhold. Bedre råvarebetaling og rettferdige handelsbetingelser gir bønder og arbeidere mulighet til å investere i produktivitet, miljøtiltak og levedyktige lokalsamfunn. Fairtrade er en anerkjent sertifisering med solide rutiner for veiledning, oppfølging og kontroll. Les mer på www.fairtrade.no

NOTATER

HÅNDTERBART AVFALL OG KILDESORTERING

Et opplagt tegn på en god miljømessig standard på et idrettsarrangement eller et idrettsanlegg er at det er rent og ryddig og hvor lett det er å kaste avfall på et tilfredsstillende vis. Publikum forventer også god hygienisk standard på servering, vasker og toaletter, og et rent, ryddig visuelt lokale/område. Folk oppfatter gjerne alt dette i sammenheng, og knapt noe er så negativt som forsøpling og stinkende doer.

God avfallshåndtering:

- Reduserer miljøbelastninger lokalt gjennom kildesortering.
- Reduserte utslipp.
- Bidrar til redusert forbruk.
- Økt bevissthet om ressursbruk og miljø.
- Gjort riktig reduseres også de totale kostnadene ved smarte innkjøp og miljøriktig avfallshåndtering.
- Oppfattes positivt av medlemmer, frivillige samarbeidspartnere og sponsorer.

Klubben og arrangøren må ha et klart bilde av hvor i prosessen avfallet oppstår, og hva avfallet består av. En tidlig kartlegging av avfallet som forventes fra oppbygging og investeringer av arrangementet, driften av organisasjonskomiteen, selve arrangementet og i nedbyggingsprosessen gir oversikt og viser hvor trykket bør settes inn.

Finn ut i hvilke funksjonelle områder av drift og arrangement der utfordringene ligger og hvem som er ansvarlige. Kartleggingsjobben kan avsløre om det oppstår avfall unødvendig, og om noen prosesser og varer er unødvendige, eller om de eventuelt kan brukes gjennom hele arrangementet og i etterkant.

For å gjennomføre en vellykket håndtering av avfallet må gjeldende regler for sortering, innsamling og avhending være kjent for

arrangøren. Det enkleste er å kontakte kommunen og lokale renovasjonsselskaper for råd og samarbeid. For et større arrangement kan det være lurt å inngå en avtale om samarbeid og tjenester.

I Norge er det ulovlig å «hive søpla på dynga», og alt skal sorteres etter kategori og leveres til godkjente mottak. Dersom man skiller matavfallet fra andre avfallsfraksjoner fjerner man også griseriet. Det gjør det også til en rensligere jobb. Ferdig sortert, rent avfall er langt billigere å levere enn restavfall, og blandet avfall, samt miljøfarlig avfall som også må behandles særskilt. Jo mindre avfall som leveres, jo rimeligere blir det også. Blandet avfall i store mengder er rett og slett dyrt.

Et stort arrangement gjør lurt i å tenke miljøsmart ved anskaffelse av avfallshåndteringsstjenester, og legge miljøpremisser til grunn for valget av avfallsoperatør, ved siden av kostnader og teknisk utføring. Et lite arrangement med lite avfallsvolum vil ha god nytte av et nært samarbeid med kommunen om avfallstyper, kildesortering og mottak, slik at ikke transportkostnadene ved frakt av avfallsbeholdere blir dyrere enn nødvendig.

Gode hygieniske forhold og toalett- og kloakklosninger er strengt regulert av myndighetene, men det glipper av og til. De fleste arenaer og anlegg har godkjente kloakklosninger, men benytter portable toaletter ved stor publikumstilstrømning og publikum langs ruter og løyper ved utendørsarrangementer. Å knytte disse til det kommunale kloakknettet er beste løsning, mens annen avhending bør følges opp i anskaffelsesfasen, slik at maksimalt miljøvennlige løsninger er på plass.

Idrettsarrangementer er stort sett samarbeidsprosjekter der flere aktører griper inn i hverandres virksomhet. Det er derfor viktig for arrangøren å få kontroll over hvordan avfallshåndteringen skal skje for å få et godt, enhetlig system. Leier en arrangør en hall

eller arena, følger ofte renovasjonssystemet med på lasset. Og det kan være mangelfullt, og som oftest basert på alminnelig drift, uten å evne å ta arrangementstoppene på en miljøriktig måte.

Affallsoperatøren skal sørge for at avfallet hentes, materialgjenvinnes på en best mulig måte. Avfallet skal gjenbrukes, gjenvinnes, eventuelt komposteres og som siste utvei energigjenvinnes. For å få dette til administrativt må arrangøren selv ha kunnskap, styring og vilje for å kunne stille tydelige krav til affallsoperatøren man skal samarbeide med. Sørg for at affallsoperatøren som velges har avtale med Grønt Punkt Norge. Affallsoperatører tilbyr utstyr til å samle, håndtere og kildesortere avfall. Du får hjelp av affallsoperatøren til å tilpasse omfang etter størrelsen på ditt arrangement.

Personen som er innkjøpsansvarlig for arrangementet, og har hånd om rutiner og innkjøpsinstruks, Det viktigste er at det er en person hos arrangøren som har særlig ansvar for avfallshåndtering.

I ET LITE KLUBBARRANGEMENT ELLER STEVNE er det gjerne de tillitsvalgte og frivillige som stiller med privat innkjøpte varer og mat til servering. Enkle rettesnorer for innkjøp som bedrer koordinering, minsker forbruk og avfallsmengder, og en sjekkliste som sørger for et miljøvennlig utvalg av varer gjelder. Leverandører vil være flinke til å bistå i utvalget av varer, og kan ta emballasjen i retur.

I ET KRETSAARRANGEMENT ELLER STØRRE KLUBBSTEVNE er det gjerne en blanding av et frivilligkorps og innleid catering, eller stedlig kafe eller kiosk, som betjener publikum og utøvere. I tillegg er ofte sponsorer og tekniske samarbeidspartnere tilstede og presenterer seg og sine tjenester og produkter.

I NASJONALE OG INTERNASJONALE ARRANGEMENTER er tjenestetilbuet, inkludert avfallshåndtering helst satt ut på anbud, og det er ofte leverandører og sponsorer med rutinemessige oppdrag for arrangøren. Det er nødvendig med en overordnet instruks om innkjøp- og avfallshåndtering for å kunne oppnå målsettingene.

Her kommer avfallet fra:

- Investeringer til arenaer, inventar og teknisk utstyr osv.
- Innkjøp til visuelt uttrykk.
- Organisasjonskomite; drift, kontorhold.
- Matservering; publikum, utøvere, funksjonærer og frivillige.
- Hygienisk avfall fra garderober, medisinske tjenester osv.
- Sponsorer og samarbeidspartnere som gir bort profileringssartikler, vareprøver og lignende.
- Oppholdsområder for publikum og media.
- Nedrigging.

Gråsonene, der avfallshåndteringen clipper:

- **Kommunale og kommersielle anlegg og lokaler:** En klubb som baserer seg på bruk av uteleide lokaler er prisgitt uteleiers system og rutiner for behandling av avfall. En klubb bør absolutt inngå i en dialog med uteleier og bli enige om et enhetlig system som ivaretar miljøhensyn. I stor grad går nå alt avfall i en dunk, og eventuell merking av kildesortering blir ikke fulgt til fulle og fraksjonene ofte tilslørt av matavfall.
- **Bakom fasadene og konteinene** i skyggen av publikum er det ofte hensetning av ymse gjenstander avfall og liten kontroll. Her kan ryddighet, merking, disciplin og kontroll mht. mellomlagring av avfall være på sin plass.
- **Utendørs anlegg:** Publikumssoner, mediasoner og andre funksjonsområder må ha tilstrekkelig kapasitet for kildesortering og ryddemannskaper til å holde det pent og ryddig. Ved smarte innkjøp og et enhetlig system kan avfallsmengden begrenses og fraksjonene bli rimelig rene.
- **Engangsartikler til bespisning** kan fås i rene varianter som enten kan komposteres eller gjenvinnes. Den store utfordringen er matavfall som havner i feil dunk.
- **Publikum:** tilskuere og andre tilstedevarende bringer ofte med seg eget drikke og egen mat som går under radaren

for avfallssystemet. Informasjon til publikum om avfallsavhending og kildesortering er viktig overfor disse. I større arrangementer og lukkede haller med kontroller ved inngangen er medbrakt ofte forbudt, og dermed ikke et problem.

- **Sponsorer og leverandører** med sine salgs-boder insisterer gjerne på å benytte egne uttrykk, varer og emballasje. Det gjelder å fange dem opp tidlig i løpet og gjøre dem til medspillere.

- **Overnattingsbedrifter:** Ved større arrangementer og inngåelse av leverandøravtaler for overnatting er det på sin plass å ettersørre miljøstandard og hvordan avfallshåndteringen foregår, for eventuelt å samordne systemene.

Iverksetting

- Oppnevnt en person i organisasjonskomiteen som har ansvar for innkjøp- og avfalls-håndtering. Personen må inngå i den grønne ansvarslinjen i administrasjon og ledelse. Konsulter eksisterende rutiner og personer som har erfaring.
- Basert på kartleggingen som er gjort og miljømåsetninger som er satt, må dette kommuniseres i arrangørkomiteen og spesifikt til partnere og alle i ansvarslinjen.
- Ansvarsforhold og avtaler inngås tidlig, og teknisk utstyr, fysisk plass og systemer for kildesortering etableres.
- Frivilligkorps og eventuelle samarbeidende organisasjoner, sponsorer og andre involverte kan tildeles roller som kildesorteringsveiledere og røttledere for publikum.
- Dokumentasjon av avfallstyper og renhet som skal til mottak, og gjennomføring av nedrigging og avhending av gjenstander og avfall.

AVFALLSSYKLUS

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

GODE EKSEMPLER

Norway Cup's rydde- og sykkelteam: <https://norwaycup.no/nb/rydde-og-sykkeltjenesten/>

RESSURSER

www.grontpunkt.no
www.greener-events.com – Avfallsguide for utendørsarrangement
www.infinitum.no
www.grontpunkt.no/
www.sortere.no
 Avfall Norge
 ISO20121
www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Avfall/

SJEKKLISTE AVFALLSHÅNDTERING

- Handlingsplanen for avfalls-håndtering er forankret i ledelsen.
- Egen ansvarsperson på plass.
- I innkjøpsordningen er avfallskrav beskrevet.
- Klare tiltaks mål om reduksjon av avfall.
- Avtaler om retur av emballasje til leverandører.
- Definer og kontakt relevante samarbeidspartnere.
- Hvilke avfallsfraksjoner og hvor store kvanta beregnes?
- Det er satt av plass til merkede avfallsbeholdere og containere.
- Tilstrekkelig kapasitet på avfalls-beholdere pr type avfall.
- Matavfall skal sorteres fra rest-avfallet der det gir mening.
- Gråsoner er definert og under kontroll.
- Avtaler.
- (mer)

NOTATER

TRANSPORT

En stor del av idrettens miljøbelastning kommer fra forurensing og klimautslipp fra transport til og fra trening, konkurranser og publikumstransport. Det største klimabidraget stammer fra langkjøring og flytransport. Med innføringen av fornybart drivstoff til busser og biler vil utslippsbelastningen minske.

Men transport til og fra trening og arrangementer har flere sider. Det er både tidskrevende og plasskrevende å komme til og fra, og det kan være kostbart, spesielt for barnefamilier der flere er engasjerte i idrett. Til dels er kjøremønsteret en tillært holdnings- og komfortsak, i tillegg til ofte å være den mest praktiske løsningen for den det gjelder.

De enkle løsningene er å ha idrettsanlegg der folk bor, og lett tilgang til fot, sykkel eller miljøvennlig kollektivtransport på plass når og hvor det trengs. Å gå sammen om felles kjøring er et godt alternativ til individuell privatbilkjøring der andre muligheter ikke finnes.

Energibruk i de forskjellige idrettsgrenene og aktiviteter varierer mye. Motorsport krever i utgangspunktet mye mer energi per utøver enn for eksempel orientering. Større arrangementer med mange deltakere, stort publikum og kanskje internasjonal deltagelse som krever flytransport vil i utgangspunktet være svært energikrevende. Hvordan funksjonærer og publikumstransport i store arrangementer løses gir store utslag på energibruk, forurensning og klimautslipp.

En strategi for en miljøvennlig løsning må både rette seg positivt inn mot holdninger, og tilrettelegge for praktiske alternativer.

- Det kan gjøres brutalt, som da Holmen Svømmehall i Asker ble anlagt, med

kun 20 parkeringsplasser, men i et kollektivtrafikk-knutepunkt. Slik kan fungere godt i moderne urbane områder, mens andre steder kaller på andre typer løsninger.

- Som prinsipp bør klubben legge til rette for felles transport. For grisgrendte strøk og store reiseavstander må klubben stimulere til kameratkjøring og samarbeid om kjøring og henting.
- Med anskaffelse og bruk av nullutslippskjøretøy minsker utslippsargumentet for privat kjøring, men samarbeid om kjøring senker også terskelen for deltakelse i idrett.
- Til vanlig klubbaktivitet og trening vil det være et etablert transportmønster som kan evalueres og forbedres ved å se på alternative løsninger og stimuli.
- For arrangementer og større publikumstilstrømning vil løsningen være å begrense privatbilbruken og erstatte med kollektive løsninger.
- Tidspunkter for møter, trening og idrettsarrangementer kan koordineres med ankomst og avreise kollektivtransport.
- Når det gjelder holdninger, bør klubben oppfordre både utøvere, funksjonærer og publikum til å sykle, gå, reise kollektivt eller samkjøre til idrettsarena.
- Samarbeid med busselskap,bane og drosjeselskap om informasjon om ruter og tjenester spesielt rettet mot gjentatte aktiviteter.
- For reiser med lag kan det handle om å forsøke å velge destinasjon for treningssamling på steder som krever kortere (fly-)reise, eller å planlegge samlinger og konkurranser slik at de sammenfaller med

kortest mulig reiserute i mellom. De store utslippene skjer med lange flyreiser. For eksempel kjørte verdenseliten trikk og tog i forbindelse med Bislett Games 2017.

- Utslippsfrie nyttekjøretøy kommer for fullt.
- Etterspør leie av elbiler når man er på reise, selv om leverandøren kanskje ikke kan tilby det kan det være de gjør det neste gang fordi de har fått økt etterspørsel.

Det ligger begrensninger i å organisere og ta betaling for rutemessig felleskjøring, og det kan være lurt å ta en samtale med samferdselsmyndighetene på regionalt nivå for å diskutere behov og muligheter. Å chartre buss eller minibuss er derimot helt uproblematisk, og miljøkriterier kan benyttes ved anskaffelse av denne tjenesten.

Ved utstyr- og varetransport er det enklere å velge en miljøvennlig innstilt og kvalifisert leverandør enn for persontransport, siden tjenestene kan foregå både rutinemessig og ad hoc og markedet er bredere. Mange leverandører benytter seg av nullutslipps og hybride varebiler og Euro-6 klassifiserte større kjøretøy. Varetransport per sykkel finnes også i de større byene.

Ved store arrangementer lages det vanligvis en fullstendig transportplan som omfatter alle kategorier besökende og forskjellige servicenivåer. Individuell privatbilkjøring er i beste fall begrenset for publikum. Ved sponsortjenester og anskaffelse av transporttjenester kan og bør det vektlegges miljøvennlighet ved siden av andre, opplagte kriterier. Det kan innbefatte bruk av skinnegående transport, nullutslippsbusser, hybridkjøretøy, krav om Euro-6 motorstandard, bruk av biogass og biodiesel og forenklet, rabattert billett, gjerne bygd inn i arrangementsbiletten.

En arrangementsbillett som inkluderer transportbillett har vist seg suverent ved store, internasjonale arrangementer som OL, og deltakerkortene til Norway Cup. Dette er noe som bør forsøkes og forhandles om ved mindre

arrangementer og trening; en sportsrabatt for klubbmmedlemmer. Drømmen er fortsatt å etablere «sportkortet» i Norge, som kan gi halv pris på kollektivtransport!

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

SJEKKLISTE

- Etablert miljøpremisser for transport.
- Kravspesifikasjoner for anskaffelse av transporttjenester.
- Dialog med relevant sponsor og leverandør(er) av transporttjenester.
- Samarbeid med offentlige transporttjenester.
- Informasjon til klubbmmedlemmer og publikum om alternativer til privatbil.
- Samkjøring og kameratkjøring.
- Oppfordret og aktiverer foreldresamarbeid for kjøring og henting av barn.
- Arrangementsbiletten fungerer som billett på offentlig transport.

Foto: Ruter

GODE EKSEMPLER

<https://norwaycup.no/nb/deltagerkortene/>

Norway Cups deltagere får et deltakerkort som fungerer som ID såvel som billett på kollektivtransport og adgangstegn til museer osv. i Osloområdet.

Oslo kommunes Kultur og idrettsbygg etterspurte og fikk til fossilfri anleggsvirksomhet ved oppføring av Lamberseter Idrettshall www.bygg.no/article/1281145 Dessuten har de også sørget for grønn opprinnelsesgaranti for all strøm som brukes av Oslo kommunes anlegg.

RESSURSER

Gode eksempler på vellykkede kampanjer for å få folk til å sykle (Vegvesenet):
www.vegvesen.no/_attachment/700757/binary/987865?fast_title=Gode+eksempler+p%C3%A5+kampanjer+for+g%C3%A5ing+og+sykling.pdf

Sett i gang samkjøring ved hjelp av appen GoMore <https://gomore.no>

NOTATER

ØKONOMISK ENERGIBRUK

Energibruk i forbindelse med idrettsklubber og arrangement fordeler seg gjerne mellom transport, arrangement og vanlig klubbdrift. Som oftest foregår klubbens aktiviteter og arrangementer i leide lokaler og arenaer med ferdige energiløsninger. Likevel er det fullt mulig å regulere bruken av dette utstyret og ved å følge med på energiforbruket kan man øke bevisstheten rundt energibruk i klubben.

Vanlig klubbdrift krever gjerne energi i form av:

- elektrisitet til romoppvarming
- lys
- ventilasjon
- kjøkken
- varmtvann og dusjer

Energibruk ved idrettslige aktiviteter varierer stort, for eksempel:

- drivstoff til båter og biler
- kunstsnøproduksjon
- gass til ispreparering
- strømforsyning til lylsloyper
- oppvarming av svømmehaller

Noen eldre bygg og anlegg benytter fortsatt oljebasert fyring til rom- og vannoppvarming. Oljefyring er i ferd med å bli faset ut, og erstattet med elektrisitet.

Ved arrangementer er det ofte en del matlaging og servering som krever elektrisitet og gass. Det er forskjell på sommer og vinterarrangementer.

UTFASING AV AGGREGAT TIL STRØM

Strømnettet i Norge sørger for trygg leveranse av strøm til en hver tid. Likevel ser vi en omfattende bruk av diesell- og bensinaggregater knyttet til arrangement (idrett, kultur, sosiale sammenhenger). Aggregatene er lite effektive og kun 20-30 % av drivstoffet blir til strøm, resten blir til eksos og varme. Hvert år arrangeres tusenvis av små og store arrangement i Norge. Stiftelsen Greener Events kartla i 2015 arrangementsbruk av plasser og parker i Oslo og fant at flere arrangører bruker dieseldrevne aggregat. Samtidig er ikke kapasiteten på faststrøm mangelvare på disse plassene og parkene. Det er med andre ord mye å hente på å tilrettelegge infrastrukturen slik at alle arrangører kan ta i bruk faststrøm og avslutte bruken av dieseldrevne, forurensende aggregat. Ta kontakt med Netteier og kommunen for å finne en god løsning der du er. Ved en stresstest av strømanlegget (sette på alt på max styrke, finner man kapasiteten og om det er nok strøm. Dersom det ikke finnes annen løsning enn aggregat - bruk biodiesel. Dette er rimeligere og har så godt som 0 CO₂-utslipps.

Typisk for utendørsarrangementer om vinteren er bruk av flombelysning og aggregater for oppvarming av telt og enkle arenabygg. Sommerstid brukes strøm også til avkjøling.

Elektrisitet fra fastnettet er en 'nordisk energimix', som er en god løsning, men det kan gjøres noe med mengden elektrisitet som benyttes. Strøm kan også leveres som 100 % «grønn».

Benyttes dieselaggregater til oppvarming, lys og teknisk utstyr kan biodiesel benyttes som fordelaktig alternativ. Batteristrøm er på full fart inn også, og for store arrangementer med behov for reservestrøm vil det snart bli vanlig å se hydrogenbaserte brenselceller i bruk.

For klubbdrift bør miljøkrav til energibruk knyttes til drift, vedlikehold, transport og

anlegg. Innkjøpsansvarlig spiller også en nøkkelrolle ved å etterspørre miljøvennlige løsninger som for eksempel varmepumper. Energibruk og klimapåvirkning henger nøy sammen.

På grunn av miljøpåvirkning og kostnader vil det være fornuftig å lage et energibudsjett for både drift og arrangementer. Klubben kan få hjelp av ENØK-ekspert til å definere sparepotensialet, finne alternativer og gjennomføre en ENØK-analyse av arrangementer. Denne slags hjelp er enda viktigere dersom det skal ombygges eller bygges nye anlegg.

Mange enkle sparetiltak i belysning, oppvarming og tilberedning av mat kan gi store utslag i klubbens energibruk.

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

SJEKKLISTE

- Energibruk mål.
- ENØK-analyse og rådgivning.
- Definert sparepotensiale.
- Anskaffelse av strøm med opprinnelsesgaranti.
- Innkjøp av elektrisk utstyr med miljøsertifisering.
- Tiltak er budsjettert.
- Erstatte fossil energi.
- Tiltak for effektivisering av privatbilkjøring.
- Arrangementsbilletter koblet med kollektivtrafikk.
- Tiltak i drift og kontor, som belysning og oppvarming.
- Installere luft-til-luft varmepumpe.
- Tilrettelagt for elbillading.

GODE EKSEMPLER

Holmen Svømmehall i Asker er konstruert som et pluss-hus, det vil si, anlegget produserer mer energi enn det forbruker gjennom året. Jordvarme hentes ut av energibrønner i undergrunnen, solcellepaneler utnytter

solenergien og varmevekslere henter ut varme fra ventilasjon, dusj, og kloakkvann.

Mange idrettsanlegg og klubbhус fyrer med olje. Det er innført forbud mot bruk av oljefyr fra 1. januar 2020. Oljefyring innebærer fare for lekkasjer og forurensende utslipper. Oljefyring i idrettsanlegg kan erstattes med bruk av fjernvarme eller strøm i kombinasjon med for eksempel varmevekslere, varmepumper, solenergi, bergvarme og biobrensel. Les mer om tekniske løsninger og hvordan man skal gå fram for å få økonomisk støtte til å kaste ut oljefyren her: <http://oljefri.no/>

Trenger du hjelp kan du også send en epost til: gronn.idrett@greener-events.com

RESSURSER

Miljødirektoratet: www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Energi/

www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Energi/Klima-og-energiplanlegging-og-lokale-klimatiltak/

SINTEF: www.sintef.no/fornybar-energi/

Norsk Klimastiftelse: <http://klimastiftelsen.no/arrangementer/>

Norsk Standard: www.standard.no/nyheter/nyhetsarkiv/bygg-anlegg-og-eiendom/2013/energiledelse-med-ns-en-iso-50001/

Lillehammer Kommune: www.lillehammer.kommune.no/store-arrangementer-i-lillehammer.5889204-385703.html

Holmen Svømmehall: www.nho.no/siteassets/regioner-filer-og-bilder/buskerud/filer/holmen-svømmehall--hvordan-gikk-det--nho-20170323.pdf

Energimerking.no, ENOVA: www.energimerking.no/no

ENOVA: www.enova.no/?_ga=2.56228075.1557372759.1498516761-979260009.1498516761

NOTATER

SPONSORER OG LEVERANDØRER

Både små klubber og store internasjonale idrettsarrangementer er avhengige av økonomisk støtte og utstyrssassistanse fra sponsorer og et team av leverandører som byr på rabatterte varer og tjenester. Uten disse ville det være vanskelig å drive klubber og forbund og opprettholde trening og arrangementsaktivitet. Sponsorer og faste leverandører på sin side får synlighet og god reklame for sin virksomhet og sine produkter. Klubber og arrangementer vil oppleve at miljøpremisser og miljømålsettinger vil bli godt mottatt.

Avhengig av omfang og bidrag, kan sponsorer og foretrukne leverandører deles i kategorier som dekker sine felt, alt fra

- Kjøretøy
- Transport
- Hoteller
- Energi
- Bekledning
- Datatjenester, mat- og drikkeleveranser
- Avfallshåndtering og renovasjon.

I små klubber og arrangementer blir omfanget og bidragene langt mindre, og det er gjerne lokale, sympatisk innstilte bedrifter og foretak som støtter opp.

Ved oppstart er det nyttig å involvere faste og nye sponsorer og leverandører i miljøprogrammet,

miljømålene og aktivitetene som klubben eller arrangementet har tatt på seg. Disse støttespillerne får en prioritert anledning til å involvere seg og bidra til å fremme miljøvennlige kategorier varer og tjenester i sitt samarbeid. Ofte er de også kunnskapsrike og kan bidra sterkt til å utvikle miljøprogrammet til klubb og arrangement. Klubben kan forsøke å finne fram til sponsorer og leverandører er miljøsertifiserte, eventuelt henstille til det eller at varer og tjenester er miljøsertifiserte.

Tidlig kontakt med sponsorer og leverandører gir dem anledning til å tilpasse seg og bidra til miljøprofilen som ønskes oppnådd. Materiellet de ønsker å presentere, og brosjyrer og forbruksmateriell og annet som gis til publikum kan innordnes slik at det ikke skjærer med de ønskede miljømålene. Det er viktig at gode støttespillere ikke ender opp med svarteper.

Sponsorene og leverandørene ønsker å vise fram sine tjenester og produkter i kiosker og stands og gjennom visuell oppmerksomhet. Det må legges arbeid i å få et helhetlig godt visuelt uttrykk, og at varer og emballasje er av en kvalitet som lett kan gjenbrukes eller gjenvinnes og ikke bryter med etiske og miljømessige prinsipper.

Klubbens økonomi- og/eller sponsringsansvarlige må håndtere miljøpremisser og

Sponsorer og foretrukne leverandører inngår samarbeidsavtaler med idretten, og det er fullt mulig å engasjere slike støttespillere til å fremme miljøtiltak. De vil gjerne støtte og levere varer og tjenester til en klubb eller arrangement som er miljøansvarlig. Det gjelder å finne fram til en felles plattform. Norges idrettsforbund har for eksempel en nasjonal miljøsponsor fra avfallsbransjen.

muligheter overfor sponsorer og leverandører. Vedkommende må stå den eller de miljø- og innkjøpsansvarlige nært. I et større arrangement kan det være hensiktsmessig å opprette et sponsorforum med fokus på miljø.

Sponsorer og leverandører kan med fordel inviteres til å representere i gruppe- og komitearbeid, og kan vise lederskap og være drivere i flere miljøsammenhenger som er nyttige for idretten.

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

SJEKKLISTE

- Sponsorer og faste leverandører er kontaktet tidlig ved et arrangement.
- Innkjøpsansvarlig og sponsoransvarlig samarbeider.
- Miljømål legges inn i avtaler med sponsorer og foretrukne leverandører.
- Sponsorer og leverandører medvirker til gode miljøløsninger.
- Varer og tjenester som leveres er miljøsertifiserte.
- Ikke dele ut ting som blir kastet med én gang.

GODE EKSEMPLER

Norges Idrettsforbunds samarbeid med Ragn Sells AS: Norges idrettsforbund har en sponsor- og leverandøravtale med Ragn Sells AS som gir samtlige idrettslag rabatter

på utstyr og tjenester til avfallshåndtering for arrangementer. Idrettslag tilsluttet NIF får rabatterte priser på Ragn-Sells avfallshåndteringssystemer, inkludert leie av utstyr, transporttjenester, og leveringsavgifter på avfallsfraksjoner mm. Lokale klubber og lag kan tjene penger på å selge spesielle bagger for avfallsavhending til gunstig pris.

Kvinnelandslaget i langrenn samarbeider med Mester Grønn: www.mestergronn.no/om-oss/miljo/ og www.mestergronn.no/mester-gronn-sponsor-kvinnelandslaget-langrenn/

RESSURSER

Miljøfyrårns bransjekriterier for Grønne arrangement: www.miljofyrtarn.no/GrønneArrangement

Øyafestivalens miljøretningslinjer: <https://docs.google.com/document/d/13DL3bd8B7VXSogFD7u-JCF5im9WSqefLOu7zMwX7sQ/edit>

Øyafestivalen har utgitt www.miljohandboken.no/ med mange gode tips.

greenerfestival.com – en britisk arrangementsbransjestandard greener-events.com – for hjelp til miljøråd og miljøsertifisering

<http://corp.mizuno.com/en/csr/greengrade.aspx>

World Federation of Sports Goods Industry: www.wfsgi.org/system/files/2017-03/WFSGI%20Product%20Safety%20and%20Compliance_0.pdf

NOTATER

ESTETIKK, INFORMASJON OG KOMMUNIKASJON

Estetikk, informasjon og kommunikasjon arbeider sammen for å formidle det store bildet av en grønn virksomhet og et grønt arrangement. Design, materialvalg, linjer, farger og lyssetting bidrar til å lage en ytre ramme som gir både kulisse og dybde til arrangementet.

Designprinsippene syr inntrykkene sammen og styrer oppmerksomheten mot det som skal skjer. Estetikken skal gi forankring, gjenspeiling og presentere et ideal. Ingen steder er dette perfeksjonert som i et OL-arrangement. Samtidig skal det være enkelt, enhetlig, gjenkjennbart og bidra til orientering og fokus.

Dette er med store ord hva som kan gjøres i et idrettsarrangement av alle størrelser og forutsetninger, for designeren, stylisten og koreografen kan også erstattes med hjelpsomme frivillige og gode partnere i lokalsamfunnet. Jobben med estetikk, informasjon og kommunikasjon i et idrettsarrangement er viktig, og den må påbegynnes tidlig for å unngå urydigg inntrykk.

Informasjonen som skal formidles over lydanlegg må være kort og presis i innholdet. Tilskuere og alle andre på et arrangement vil ha rettledning i rett tid, og uten moralpreken eller mas om grønn fortreffelighet over lydanlegget.

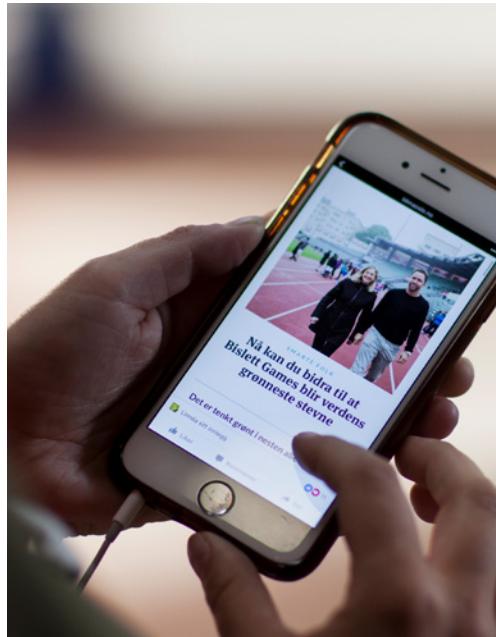
Skilting og oppslag må være rene i visuell forstand, tydelige og enhetlige og gi tydelige meldinger. Lag dem så de holder til neste aktivitet eller arrangement. Lag fargekoder for forskjellige tjenester dersom det er et stort arrangement. Grønt for renhold og avfallssortering, for eksempel, og blått til veianvisning. God menyvisning er viktig ved serveringsskranker der folk står og venter rastløst. Det sparer tid og er rasjonelt for å få framhevet et miljøvennlig serveringskonsept.

Sørg for at sponsorer og andre med boder og teller med på arbeidet med en ryddig profil for å unngå utnødwendig mange logoflagg, bannere og gratis reklameartikler som blir til søppel og dermed en kostnad for deg som stevnearrangør å rydde opp.

Skriftlig kommunikasjon er på vikende front i idrettssammenheng, og digitale plattformer tar over. Enkle digitale menyer som henviser til miljøprofilen i arrangementet og klubbens aktiviteter og angir nedlastningsmuligheter for den som ønsker det, fylder er forklaringsbehov for de som vil vite mer. Dette bør skje ved .

Ingen form for kommunikasjon er så bra som den fra person til person. I noen miljøprofilerer arrangementer er vaktpersonalet også tildelt jobben som miljøguider og rettledere for avfallssortering m.v. I Lillehammer-OL var det frivillige sikkerhetskorps, politiet og militærer kurset i miljø og hadde denne kombinerte rollen. Militærrets stående «grønne ordre» var enestående profesjonell. Andre arrangementer har personer knyttet til renhold, ryddighet og avfall også jobben som miljørettledere. I store internasjonale arrangementer er det ofte et eget miljøkorps av frivillige og stab fra organisasjonskomiteen, og de har gjerne også rapporterings- og dokumentasjonsoppgaver. Uansett størrelse, det må være noen tilstede som kan forklare miljøprogrammet og rettlede og være til service for publikum, utøvere, media og andre tilstede.

Kulturinnslag og annet pauseinnhold som har med miljø er utmerket formidling, og kan også være sponsorenes arena dersom de har relevante bidrag. Under Bislett Games i 2017 ble det holdt en null-utslipps kjøretøyparade til stor fanfare og mye oppmerksomhet.

Andre steder som egner seg til kommunikasjonspunkter ved et idrettsarrangement er under transport (på bane, buss, vandring), ved inngang, ved matboder og sponsorboder og i skriftlig informasjon og formidling av intervjuobjekter til media. Det er viktig at de som leverer tjenester og varer også kan stå for miljøinformasjonen.

Innhold som egner seg til formidling til publikum:

- Kortfattet informasjon om miljøsatsingen
- Praktiske forhold knyttet til for eksempel:
 - sikkerhet
 - avfall
 - matservering
 - transport

Erfaringen fra store idrettsarrangementer er at det er minimal interesse for å bruke tid ved informasjonsboder annet enn det som er relevant for arrangementets praktiske sider og eventuelle klubb- og suvenirutsalg. Publikum er sterkt idrettsfokusert.

Det som virker best for å få oppmerksomhet er utsagn og omtale fra andre; uttalelser

fra idrettsutøvere, fornøyde tilskuere og arrangører, mediaoppslag før og etter et arrangement, og et godt ettermåle.

EGNE TILTAK

Send inn dine tiltak og gode tips til gronn.idrett@greener-events.com

GODE EKSEMPLER

Ecotrail Oslo www.ecotrailoslo.com/ er et internasjonalt løpskonsept med fokus på kulturarv og miljøbevissthet. I Ecotrails løp passerer rutene arkitektoniske perler, urbane stier og naturskjonne steder. En del av overskuddet fra løpene går til naturvernformål.

RESSURSER

Designprogrammet for Lillehammer-OL er anerkjent som av de beste i Olympisk historie. Det er godt presentert i boka Norsk Olympisk Design (1995): <https://bokeskere.no/bok/norsk-olympisk-design-design-og-arkitektur-til-de-xvii-olympiske-vinterleker-li/148005/>

Inspirasjonshefte:

www.miljokommunikasjon.no/wp-content/uploads/InspirasjonshefteMiljøkommars15.pdf

Klikk-håndboka: www.klimakom.no/wp-content/uploads/KLIKK-BROCHURE.pdf

FOR Å FÅ TIL ET GODT ETTERMÆLE ER DET

- Viktig å gjøre ting riktig.
- Konsultasjon med berørte interesseggrupper som naboer.
- Søke partnerskap med relevante myndigheter og miljøorganisasjoner.
- Tidlig ha kunnskap om mulige miljøvirkninger.
- Identifisere symbolsaker aktuelle for stedet og tiden.
- Knytte miljøsatsingen opp til info- og kommunikasjonsteamet.
- Etablere et miljøkommunikasjonsprogram.
- Etablere et miljøteam der en person i info og kommunikasjonsteamet er med og er talsperson utad.
- Ha miljøinformasjon tilgjengelig.
- Gjøre seg tilgjengelig for alle.
- Sørge for en ryddig arena og landskap, eliminere forsøpling.
- Ha et miljøserviceteam på arenaer og ute blant publikum.
- Sørge for at alle skadereparasjoner i etterkant er forutsigbare.
- Minimere alle praktiske vansker med tilgjengelighet og kommunikasjon.
- Strebe etter universell tilpasning, som også passer barn og småbarnsfamilier.

NOTATER

MILJØMERKING OG MILJØSERTIFISERING

Miljømerking og miljøsertifisering har som formål å guide forbrukerne til å ta gode miljøvalg. Noen er seriøse, mens andre ikke betyr mye for miljøet. Et miljømerke er et produktmerke, basert på produktenes miljøpåvirkning gjennom hele livssyklusen, fra produksjon til ferdig produkt til bruk, avhending og gjenvinning. Seriøse miljømerker er en garanti for at produktet er laget med minst mulig miljøbelastning. Miljømerker gis både til varer, tjenester og prosesser. Gode ordninger benytter en tredjeparts verifikasiing før merkene og sertifikatene godkjennes. Vi har valgt ut merke- og sertifiseringsordninger som passer til idrettslige aktiviteter og virksomheter som håndboka omhandler. Utvalget som presenteres her og i håndboka for øvrig er til å stole på. I tillegg finnes en rekke gode utenlandske merkeordninger og ISO-miljøsertifiseringer som benyttes på importvarer og gjentagende produksjonsprosesser.

MILJØSERTIFISERING

Miljøsertifisering gis til drift, prosesser og produksjon, og guider forbrukerne til tjenester og prosesser som er verifisert miljøvennlige. Sertifisering gis for en begrenset tidsperiode før re-sertifisering må til. Miljøsertifisering vil ofte innebære krav om bruk av miljømerkede produkter, slik at det kan forekomme dobbeltmerking.

Den mest aktuelle miljøsertifiseringen for idrettens organisasjoner og aktiviteter er Miljøfyrtårn www.miljofyrtarn.no. Miljøfyrtårn har egne bransjekrav som er spesialsydd til idrett.

- **Idrettslag:** www.miljofyrtarn.no/dette-er-miljofyrtarn/bransjekriterier/9-miljt/miljt/55-bransjekriterier-grupper

- **Idrettsanlegg:** www.miljofyrtarn.no/dette-er-miljofyrtarn/bransjekriterier/9-miljt/miljt/55-bransjekriterier-gruppert
- **Alpinanlegg:** www.miljofyrtarn.no/dette-er-miljofyrtarn/bransjekriterier/9-miljt/miljt/55-bransjekriterier-gruppert.

ADMINISTRASJON

- Svanemerket kontorutstyr og forbrukerprodukter ellers, og Fairtrade og Debio-godkjente matvarer. Bransjemerker som dagligvarebransjen sine kan også benyttes.
- Klubben kan ettersørre miljøsertifiserte tjenesteleverandører i flere bransjer.
- Med eget klubbhus og ansatte anbefales Miljøfyrtårn-sertifisering av driften.

AKTIVITETER

- Utenlandsk miljøsertifisert, eventuelt bransjesertifisert sportsutstyr.
- Miljøfyrtårnsertifiserte lokaler, konferanser og møter.
- Miljøfyrtårnsertifiserte transporttjenester.
- Svanemerket overnatting.
- NS-ISO20400 (bærekraftige innkjøp) guide for Innkjøp og anskaffelser for store organisasjoner og arrangementer.

ANLEGG

- Miljøfyrtnertifisering av drift av anlegg.
- Miljøfyrtnertifiserte håndverker- og vedlikeholdstjenester og byggevarer.
- Samarbeid med kommuner og byggherrer om byggstandard for nye bygg og anlegg til idrettsformål, slik som BREEAM-NOR, Passiv-hus eller Pluss-hus.

ARRANGEMENT

- Miljøfyrtnertifisering av arrangementer.
- Svanemerket overnatting.
- NS-ISO20121 (bærekraftige arrangementer) sertifisering.
- EMAS, en EU-sertifiseringsordning for kulturarrangementer inkludert idrett.

Miljøsertifisering av bygg og anlegg er relevant for idretten. I tillegg til miljøsertifisering av anleggsdrift og arrangementer gjennom Miljøfyrtn, ISO-standarder eller EMAS http://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm kan bygg og anlegg sertifiseres gjennom byggstandarden BREEAM, som er tilpasset og administrert av Norwegian Green Building Council <http://ngbc.no/>.

MILJØMERKER

Svanemerket www.svanemerket.no/omsvanemerket/, er en omfattende merkeordning. Det har sin parallel i EUs Ecolabel «Blomsten», www.svanemerket.no/blomsten/, som også administreres i Norge av Stiftelsen Miljømerking.

Debio er godkjenningsorgan og eier og forvalter av Ø-merket for økologisk produksjon. Ø-merket brukes for produkter som er godkjent av Debio, mens serveringsmerkene i gull, sølv og bronse forteller hvor stor andel av produktene som serveres er økologiske. Med Debios serveringsmerke på menyer, skilt og nettsider kan alle enkelt se hva som er økologisk. For å ta

i bruk serveringsmerkene for ditt utsalg/kiosk må du kunne dokumentere matinnkjøpene. Les mer her: <https://debio.no/valormerker-for-arrangement/>

Grønt Punkt Norge er en merkeordning som finansierer ordninger for gjenvinning av glass, plast, metall, kartong, drikkekartong og bølgepapp. Nyttig for å unngå å kaste brukte emballasjer til restavfall. Se: www.grontpunkt.no/.

Fairtrade www.fairtrade.no er ikke egentlig et miljømerke, men et merke som garanterer deg en god handel mellom fattige og rike land. Man kan blant annet kjøpe Fairtrade-merket te, kaffe, appelsinjuice, bananer, sjokolade, ris, håndklær, vin, sukker, kjeks, øl og roser.

RESSURSER

Framtiden i Våre Hender har en oversikt på sine hjemmesider som forklarer hva de forskjellige merkene betyr: www.framtiden.no/merkeguiden/.

DIFI, Direktoratet for Forvaltning og IKT www.difi.no/om-difi/difis-nettsteder er ansvarlig for å administrere ordningen for offentlige anskaffelser. På DIFIs websider finnes det mye relevant stoff og oversikter som er nyttige også ved innkjøp utenfor rammene for offentlige anskaffelser og i liten målestokk. Her kan du for eksempel søke på vare- og bransjekategorier og finne miljømerkede produkter og tjenester: www.anskaffelser.no/search/site/milj%23C3%88merker

MILJØSERTIFISERINGS-ORDNINGER

Miljøfyrtn: www.miljofyrtarn.no er utvilsomt den mest relevante ordningen for sertifisering av idrettsorganisasjoner på alle nivå og idrettsarrangementer inkludert møter og konferanser.

Standard Norge, Ledelsessystemer for bærekraftige arrangementer – Krav og

veileding NS-ISO20121 vil være nyttig lesning enten en søker å oppnå sertifisering eller ikke. Ordningen er relevant for internasjonale arrangementer: www.standard.no/no/Nettbutikk/produttatalogen/Produktpresentasjon/?ProductID=599400

Standard Norge Bærekraftige innkjøp – Veilederen NS-ISO20400. Denne veilederen (ikke til sertifisering) er svært nyttig for innkjøpere som vil tenk miljøvennlig. www.standard.no/no/Nettbutikk/produttatalogen/Produktpresentasjon/?ProductID=913008

Standard Norge, Ledelsessystemer for miljø – Spesifikasjon med veileder, NS-ISO 14001:2015 er best i en organisasjon med repetitive prosesser, og brukes for eksempel i OL-administrasjonene: www.standard.no/no/Nettbutikk/produttatalogen/Produktpresentasjon/?ProductID=771074

EMAS EUs Eco Management and Audit Scheme, ble laget på bakgrunn av Torino-OL: http://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm

LES MER

Avfallsguide for utendørsarrangement, Grønt Punkt Norge og Greener Events, 2017: <http://greener-events.com/avfallsguide>

Norges Idrettsforbund: [www.idrettsforbundet.no/om-nif/idrettspolitis-k-dokument-2015-2019/](http://idrettsforbundet.no/om-nif/idrettspolitis-k-dokument-2015-2019/)

Debio: <https://debio.no> oversikt over produsenter, produkter, leverandører og utsalgssteder av økologisk mat, samt retningslinjer for økologisk servering med mer.

DIFI, om anskaffelser, samfunnsansvar og miljøledelse: www.anskaffelser.no/samfunnsansvar/klima-og-miljo/miljoledelse-og-miljokompetanse

DIFI, om anskaffelser og klima: www.anskaffelser.no/klima-og-miljo

Direktoratet for Samfunnssikkerhet og Beredskap om farlige produkter: www.sikkerhverdag.no/trygge-produkter/farlige-produkter/er-et-produkt-farlig/

DIFI, om miljømerker: www.anskaffelser.no/samfunnsansvar/klima-og-miljo/miljomerker

FNs kontor for idrett og fred: www.un.org/sport/content/why-sport/sport-and-sustainable-development-goals

Greener Events: <http://greener-events.com> Mer om grønne arrangement

Grønt Punkt Norge as: [www.grontpunkt.no](http://grontpunkt.no) Lese mer om innsamling og gjenvinning av avfall i Norge, laste ned avfallsmerker

Miljøhåndbok for utendørsarrangement, Øyafestivalen: www.miljohandboken.no

Hold Norge Rent: <http://holdnogerent.no> – mer om Ryddeportalen, hvor oppryddet avfall kan levers med mer.

Holmen Svømmehall: www.nho.no/siteassets/regioner-filer-og-bilder/buskerud/filer/_holmen-svømmehall--hvordan-gikk-det--nho-20170323.pdf

International Olympic Committee: www.olympic.org/sustainability (lenker til mange dokumenter).

Infinitum, for å få sent tilbake flasker med pantemerker: <http://infinitum.no>

Lillehammer Kommune: www.lillehammer.kommune.no/store-arrangementer-i-lillehammer.5889204-385703.html

Miljøfyrår: www.miljofyrtarn.no – mange nyttige tips og sjekklister.

Miljøfyrårs veileder for bærekraftige innkjøp: www.miljofyrtarn.no/component/content/article/18-fagstoff/fagstoff/818-b%C3%A6rekraftige-offentlige-innkj%C3%B8p

Miljødirektoratet om nasjonale målsetninger: www.miljostatus.no/nasjonale-mal/

Miljødirektoratet om avfall: www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Avfall/

Miljødirektoratet om energi: www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Energi/

Miljødirektoratet om naturtyper og arter: www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Arter-og-naturtyper/

Miljødirektoratet om klima: www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Energi/Klima--og-energiplanlegging-og-lokale-klimatiltak/

Norske Konsertarrangører: www.konsertarrangor.no/

Oikos – Økologisk Norge <http://arrangementsmat.no> Alt du trenger å vite om mat på alle typer arrangement med fordyppning her: <http://arrangementsmat.no/kilder/>

SINTEF: www.sintef.no/fornybar-energi/

Staten, Regelhjelp.no; HMS-regelverk for store arrangementer: www.regelhjelp.no/no/Nyheter/Nyheter-2013/Revidert-utgave-av-veileder-for-sikkerhet-ved-store-arrangementer/

UNEP: UNEP 2012: Sustainable Events Guide. Give your large event a small footprint. UNON, Nairobi. En arrangementsguide for FN, nyttig referanse ved internasjonale idrettsarrangementer I Norge.

UNEP: David Chernushenko et.al.(n.d.): Sustainable Sport Management. Running an Environmentally, Socially and Economically Responsible Organization. UNEP, Nairobi.

World Federation for Sports Good Industries: www.wfsgi.org (lenker til mange dokumenter).

MILJØHÅNDBOK FOR NORSK IDRETT ER EN DEL AV PROSJEKTET GRØNN IDRETT. PROSJEKTET GJENNOMFØRES AV GREENER EVENTS OG NORGE'S IDRETTSFORBUND I SAMARBEID OG STØTTES AV SPAREBANKSTIFTELSEN DNB.

